ANTUAN de SENT-EKZYUPERI

821.512.133-3 2021/566-3 K 48 ENZYWEERI A. KICHKING SHUHZU-CHU

T-2515 SSE-7000

ANTUAN de SENT-EKZYUPERI

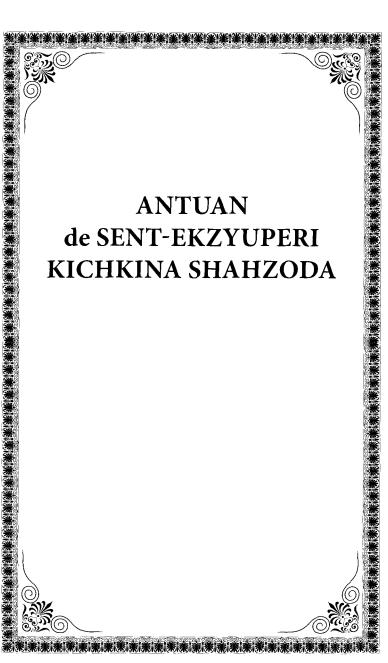
KICHKINA SHAHZODA

Qissa

Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi TOSHKENT – 2019 UOʻK 821.512.133-3 KBK 84 (5Oʻ)6 K 48

ISBN 978-9943-5957-9-8

Zangioia AKM Inventor No AUSE/556-3 © Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019

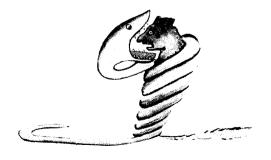

Bu kitobchani katta yoshdagi odamga bagʻishlaganim uchun bolalardan kechirim soʻrayman. Oʻzimni oqlash uchun shuni aytishim mumkinki, bu katta yoshdagi odam mening eng yaxshi doʻstim boʻladi. Buning ustiga, u dunyodagi hamma narsani, hatto bolalarga atab chiqarilgan kitobchalarni ham tushunadi. Va nihoyat, u Fransiyada yashaydi, u yerda hozir hamma yoq sovuq, ocharchilik, doʻstim esa taskin-tasalliga benihoya muhtoj. Agar bularning barchasi ham meni oqlayolmasa, u holda kitobchamni bir paytlar mana shu katta yoshdagi doʻstimning oʻrnida boʻlgan kichkina bolakayga bagʻishlayman. Axir kattalarning hammasi ham avval-boshda yosh bola boʻlganlar, faqat buni ularning ozginasigina biladi, xolos. Shunday qilib, mana, men bagʻishlovga tuzatish kiritaman:

Leon VERTga – bir paytlar yosh bola boʻlgan doʻstimga bagʻishlanadi. Rasmlarni muallif chizgan

I

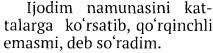
Olti yashar paytimda, osuda oʻrmonlar haqida hikoya qiluvchi «Boʻlgan voqealar», degan kitobda gʻalati bir suratga koʻzim tushib qoldi. Suratda bahaybat boʻgʻma ilonning bir yirtqich hayvonni tiriklay yutayotgani aks ettirilgan edi. Mana oʻsha surat:

Surat tagiga shunday deb yozilgan edi: «Ilon oʻljasini chaynab oʻtirmay bus-butunligicha yutib yuboradi. Shundan keyin u joyidan qimirlayolmay qoladi va to oʻljasini hazm qilib boʻlgunicha, surunkasiga yarim yil dong qotib uxlaydi».

Men junglidagi sarguzashtlarga toʻla hayot haqida uzoq xayol surdim, soʻng rangli qalam bilan umrimda birinchi marta rasm chizdim. Bu mening 1-raqamli rasmim edi. Mana, men chizgan narsa:

 Shlyapaning nimasi qoʻrqinchli ekan? – deb e'tiroz bildirishdi menga.

Ammo rasmdagi narsa sirayam shlyapa emas edi. Bu – filni tiriklay yutib yuborgan boʻgʻma ilon edi. Oʻshan-

da, kattalarga tushunarli boʻlsin deb, ilonning ichki koʻrinishini ham chizdim. Axir kattalarga hamma narsani doim tushuntirib borish kerak-da. Bu mening 2-raqamli rasmim edi.

Kattalar menga ilonlarning ichki-yu tashqi koʻrinishini chizish oʻrniga jugʻrofiya, tarix, arifmetika va husnixatni koʻproq oʻrganishni maslahat berishdi. Ana shundan keyin, olti yashar paytimda rassomlikning porloq istiqbolidan voz kechishga majbur boʻldim. 1- va 2-raqamli rasmlarim muvaffaqiyatsizlikka uchragach, oʻzimga nisbatan ishonchimni yoʻqotdim. Kattalar hech qachon oʻzlaricha biron narsani tushuna olmaydilar, ularga hadeb hijjalab tushuntirib beraverish esa oxir-oqibat bolalarning ham joniga tegib ketadi.

Shunday qilib, boshqa kasb tanlashimga toʻgʻri keldi-yu, uchuvchilikni oʻrganib oldim. Osmoni fa-

lak boʻylab qariyb butun dunyoni kezib chiqdim. Ochigʻini aytish kerak, jugʻrofiya menga juda qoʻl keldi. Bir qarashdayoq Xitoyni Arizona viloyatidan ajrata oladigan boʻldim. Kechasi samoda adashib ketsang, bu benihoya asqatadi-da.

Umrim davomida turli-tuman jiddiy odamlarni uchratdim. Kattalar orasida uzoq vaqt yashadim. Ularni yaqindan koʻrdim, bildim. Va bundan, tan olishim kerakki, ular haqidagi fikrim yaxshi tomonga oʻzgarmadi.

Kattalar orasida boshqalardan koʻra aqlli va farosatliroq biror kishini uchratganimda unga 1-raqamli rasmimni koʻrsatardim – men uni asrab qoʻygan edim, doim yonimda olib yurardim. Bu odam chindan ham biror nimani tushunadimi-yoʻqmi, sinab koʻrmoqchi boʻlardim. Ularning barchasi rasmga qarab turib: «Shlylapa-ku, bu», derdi. Shundan keyin men ularga na boʻgʻma ilonlar, na junglilar, na yulduzlar haqida ogʻiz ochardim. Ularning tushunchalariga mos- lashardim-da, brij va golf oʻyinlari haqida, siyosat va boʻyinbogʻlar haqida gap boshlardim. Shunda kattalar menday bama'ni odam bilan tanishganlaridan behad mamnun boʻlar edilar.

II

Men shu tariqa yolgʻizlikda yashardim, dilimni anglaydigan biror hamdardim yoʻq edi... Olti yil muqaddam samolyotimning motori buzilib, Sahroyi kabirga qoʻnishga majbur boʻldim. Yonimda na mexanik, na bironta hamroh bor edi. Qanchalik qiyin boʻlmasin, samolyotni amallab bir oʻzim tuzatishga ahd qildim. Yo motorni tuzataman, yo halok boʻlaman. Bir haftaga bazoʻr yetadigan suv qolgan.

Shunday qilib, birinchi kechani huvillab yotgan sahroda, qum ustiga uzala tushib oʻtkazdim. Minglab

chaqirim narida ham tirik jon asari sezilmasdi. Kemasi halokatga uchrab, bepoyon okeanda sol uzra suzib borayotgan odam ham menchalik yolgʻiz boʻlmagandir. Shu bois, tong saharda meni kimningdir ingichka ovozi uygʻotib yuborganda, naqadar hayratga tushganimni tasavvur ham qilolmasangiz kerak.

- Iltimos... menga qoʻzichoq chizib ber! - degan qoʻngʻiroqdek tovush yangradi yonginamda.

ing moquek tovusii yangiadi ye

Menga qoʻzichoq chizib ber...

Tepamdan goʻyo yashin urgandek, sapchib oʻrnimdan turdim. Apil-tapil koʻzlarimni ishqalab, atrofga alangladim. Qarasam – roʻparamda allaqanday gʻaroyib bir bolakay menga jiddiy tikilib turibdi. Mana, uning eng yaxshi surati, men uni keyin chizishga muvaffaq boʻldim:

Albatta, bu rasmda u aslidagidek yaxshi chiqmagan. Nachora, bunga men aybdor emasman. Olti yashar paytimda kattalar, sendan rassom chiqmaydi, deb rosa miyamga quyishgani uchun men boʻgʻma ilonlarning ichki va tashqi koʻrinishidan boshqa narsani chizishni oʻrgana olmadim.

Shunday qilib desangiz, koʻz-larimni katta-katta ochgancha bu gʻaroyib bolakayga qarab turardim. Odamzod makonidan minglab chaqirim olisdagi yaydoq biyobonda

ekanim yodingizdan chiqmagandir. Shunisi gʻalatiki, bu bolaning aft-angoriga qarab, adashib qolgan yoki nihoyatda horib-charchagan, qoʻrquvdan yuragi yorilib, ochlik va tashnalikdan oʻlar holga yetgan, deb boʻlmasdi. Kimsasiz sahroda, inson qadami tegmagan choʻl-u biyobonda daf'atan paydo boʻlib qolgan bu bolaning koʻrinishidan bunday fikrlarni xayolga ham keltirish mumkin emasdi. Nihoyat, menga yana til ato boʻlib, asta soʻradim:

Lekin... sen bu yerda nima qilib yuribsan?
U tagʻin ohistalik bilan va gʻoyat jiddiy ohangda:

– Iltimos... qoʻzichoq chizib ber... – dedi.

Bularning barchasi shu qadar sirli, anglab boʻlmas bir tarzda roʻy berayotgan ediki, rad qilishga jur'atim yetmadi. Jazirama sahro qoʻynida, hayotim qil ustida turgan bir pallada qanchalik bema'ni koʻrinmasin, choʻntagimdan qogʻoz-qalam oldim-u, lekin shu zahoti oʻzimning asosan jugʻrofiya, tarix, arifmetika va husnixatni oʻrganganim lop etib esimga tushdi-da, bolakayga qarab (hatto biroz achchiqlanib), rasm chizishni bilmasligimni aytdim. Bu gapimga u:

- Baribir qoʻzichoq chizib ber, - deb javob qildi.

Men umrimda qoʻzichoq rasmini chizib koʻrmaganim uchun, oʻzim bilgan oʻsha eski ikkita suratdan birini – boʻgʻma ilonning tashqi koʻrinishini chizib koʻrsatdim.

Ammo bolakay rasmni koʻrib:

- Yoʻq, yoʻq! Menga ilon ham, fil ham kerak emas! Ilon haddan tashqari xavfli, fil esa haddan tashqari katta. Mening uyimdagi narsalarning hammasi kichkina. Menga qoʻzichoq kerak, qoʻzichoq chizib ber, – deb xitob qilganida nihoyatda hayron qoldim-da, shu rasmni chizib berdim.

U rasmni sinchiklab koʻzdan kechirgach:

Yoʻq, bu qoʻzichoq judayam oriq-ku, – dedi. –
 Boshqasini chizib ber.

Men boshqa qoʻzichoq rasmini chizdim.

Yangi doʻstim xushfe'llik bilan muloyim jilmayib qoʻydi.

Bu qoʻzichoq emas-ku,
dedi u. – Oʻzing ham koʻrib turibsan-a, qoʻchqor-ku bu. Ana, shoxiyam bor...

Men qoʻzichoqni tagʻin boshqatdan chizdim. Biroq bu rasm ham unga ma'qul boʻlmadi:

E, bu oʻlguday qari-ku.
 Menga uzoq yashaydigan qoʻzichoq kerak.

Endi sabr-toqatim tugadi. Axir tezroq motorni tuzatish kerak edi-da! Shuning uchun apil-tapil mana shu narsani chizib tashladim.

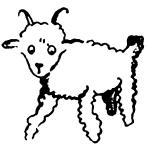
Keyin bolaga qarab:

 Mana senga quticha. Qoʻzichogʻing shuning ichida yotibdi, – dedim.

Shunda meni butkul lol qoldirib, bu talabchan hakam gul-gul yashnab ketdi:

- •••
- Menga xuddi shunaqasi kerak edi-da! U koʻp oʻt yermikan, nima deysan-a?
  - Nima edi?
- Axir mening uyimda unchalik serobgarchilik emas-da.
- Unga koʻp narsa kerak emas. Men senga judayam kichkina bir qoʻzichoq beraman.
- U judayam kichkina emas... dedi u boshini egib, rasmga termilarkan. – Qara! U uxlab qoldi...

Men Kichkina shahzoda bilan shu tariqa tanishdim.

Uning qayerdan paydo boʻlganini hadeganda bilib ololmadim. Kichkina shahzoda meni savollarga koʻmib tashlar, ammo oʻzidan biror nimani soʻrasam, eshitmaganga olar edi. Faqat anchadan keyin, gap orasida tasodifan aytib qolgan ba'zi soʻzlaridan uning sirli tashrifi birmuncha oydinlashdi. Masalan, samolyotimni birinchi marta koʻrganida (samolyot rasmini chizib oʻtirmayman, negaki, buni baribir eplayolmayman), u shunday deb soʻradi:

- Bu qanaqa narsa?
- Bu narsa emas, samolyot. Mening samolyotim, u uchadi.

Keyin unga osmoni falakda uchish qoʻlimdan kelishini faxrlanib aytdim. Shunda u:

- E, shoshma! Sen hali osmondan qulab tushdingmi? – deya xitob qilib qoldi.
- Ha, dedim kamtarlik bilan.

Ana xolos! Qiziq-ku!..

Kichkina shahzoda shunday deb qoʻngʻiroqdek tovush bilan kulib yubordi. Buni koʻrib picha achchigʻim chiqdi: axir men boshimga kulfat tushganda, odamlar bunga jiddiy munosabatda boʻlishlarini yoqtiraman-da. Birozdan keyin u:

Demak, sen ham osmondan tushib kelibsan-da, –
 dedi. – Xoʻsh, qaysi sayyoradan kelding?

«E, bu kimsasiz sahroda toʻsatdan qayerdan paydo boʻlib qoldi, desam, gap buyoqda ekan-da!» deb oʻyladim oʻzimcha va dabdurustdan:

– Bundan chiqdiki, sen bu yerga boshqa sayyoradan tushib kelibsan-da? – deb soʻradim. Biroq u savolimga javob bermadi. Samolyotimni koʻzdan kechirarkan, asta bosh chayqadi:

– He, buning bilan uzoqdan uchib kelolmaysan, koʻrinib turibdi...

Soʻng nima haqdadir xiyla oʻylanib qoldi. Keyin choʻntagidan men chizib bergan boyagi qoʻzichoqni olib, uni goʻyo qimmatbaho xazinadek tomosha qilishga kirishdi.

«Boshqa sayyoralar» xususidagi bu chala-yarim e'tirofdan soʻng koʻnglimdagi qiziqish hissi naqadar alanga olib ketganini tasavvur qila olsangiz kerak. Iloji boricha koʻproq narsa bilib olish niyatida ustma-ust savol yogʻdira ketdim:

- Sen qayoqdan uchib kelding, bolakay? Uying qayerda oʻzi? Qoʻzichogʻimni qayoqqa olib ketmoqchisan?

U oʻyga choʻmgancha jimib qoldi-da, keyin:

Menga quticha berganing juda soz boʻldi-da,
 qoʻzichoq kechasi uning ichida uxlaydi, – dedi.

– Albatta. Agar aqlli bola boʻlsang, senga arqon ham hadya qilaman – qoʻzichoqni kunduzlari bogʻlab qoʻvasan. Ooziq ham beraman.

Kichkina shahzodaning qoshlari chimirildi:

- Bogʻlab qoʻyasan? Nima keragi bor buning?
- Chunki bogʻlab qoʻymasang u biron yoqqa ketib, adashib qoladi.

Buni eshitib do'stim xandon otib kulib yubordi:

- E, qayoqqayam ketardi u?
- Bilib boʻlmaydi-da. Boshi oqqan tomonga ketaveradi, ketaveradi.

Shunda kichkina shahzoda jiddiy tortib:

-Mayli, hechqisi yoʻq, -dedi. - Axir men yashaydigan joy nihoyatda kichkina... - Birozdan soʻng anduh bilan qoʻshib qoʻydi: - Boshing oqqan tomonga ketaverganing bilan uzoqqa ketolmaysan...

IV

Shu tariqa men yana bir muhim yangilikni kashf etdim: uning ona sayyorasi bor-yoʻgʻi bir uydek kelar ekan!

Ochigʻini aytganda, bu narsa meni unchalik hayratlantirmadi. Chunki men Yer, Yupiter, Mars, Zuhro singari ulkan sayyoralardan tashqari, yana yuzlab boshqa sayyoralar mavjudligini, aksariyatiga hatto nom ham berilmaganini, ular orasida teleskopda ham koʻrish mushkul boʻlgan mittivoylari ham borligini bilar edim. Astronom olim ana shunday jimit sayyorani kashf etarkan, unga nom qoʻyib oʻtir-

maydi, balki raqam bilan atab qoʻyaqoladi. Masalan: 3251-asteroid, degandek.

Menda Kichkina shahzoda B-612 deb atalmish moʻjaz sayyoradan tushib kelgan, deb hisoblashga imkon beruvchi jiddiy asoslar bor. Bu asteroid teleskopda faqat bir marta – 1909-yili bir turk astronomi tomonidan kuzatilgan edi.

Oʻshanda astronom ajoyib kashfiyoti haqida xalqaro astronomiya kongressida ma'ruza qilgan, ammo uning gapiga biror kimsa ishonmagan, chunki u turkcha kiyingan edi. Ana shunaqa gʻalati xalq bu kattalar!

Buni qarangki, B-612 deb atalmish asteroidning baxtiga, turk sultoni oʻz fuqarolariga oʻlim jazosi tahdidi bi-

lan yevropacha kiyinishni joriy etdi. Oʻsha astronom 1920-yili kashfiyoti haqida tagʻin ma'ruza qildi. Bu safar u eng soʻnggi modada kiyingan edi – hamma uning gapini ma'qulladi.

B-612 deb atalmish asteroid haqida sizga bunday batafsil soʻzlab oʻtirganimga, hatto uning tartib raqamini keltirganimga kattalar sabab. Chunki kattalar raqamlarni juda yaxshi koʻrishadi. Agar ularga yangi doʻst orttirganingiz xususida aytib qolsangiz, ular hech qachon eng asosiy narsa haqida soʻramaydilar. Ular hech qachon: «Uning ovozi qanaqa? Qanaqa oʻyinlarni yaxshi koʻradi? U kapalak tutadimi-yoʻqmi?» deb surishtirmaydilar. Ular: «Yoshi nechada? Nechta ogʻa-inisi bor? Ogʻirligi qancha ekan? Otasi qancha moyana oladi?» deya soʻray ketadilar. Soʻng shu tariqa oʻzlaricha odamni bilib olgan boʻladilar. Mabodo kattalarga: «Men qizgʻish gʻishtli chiroyli bir uyni

koʻrdim, derazasida yorongul ochilib turibdi, tomida kaptari bor», deb aytsangiz, ular bu imoratni sira ham koʻz oʻngilariga keltira olmaydilar. Ularga: «Men yuz ming franklik uyni koʻrdim», deb aytish lozim – shundagina ular: «Ana goʻzallig-u mana goʻzallik!» deya xitob qiladilar.

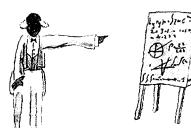
Xuddi shuningdek, agar ularga: «Kichkina shahzoda chindan ham mavjud edi, u nihoyatda ajoyib bolakay edi, yayrab kulardi, bir qoʻzichogʻim boʻlsa, derdi. Qoʻzichogʻim boʻlsin degan odam rostdan mavjud boʻladi-da», desangiz, hayron yelka qisib qoʻyadilar-da, sizga xuddi esipast goʻdakka qaragandek qaraydilar. Ammo bordi-yu: «U B-612 degan sayyoradan uchib kelgan edi», deb tushuntirsangiz, bu gapga uzil-kesil ishonishadi va ortiq turli-tuman savollar bilan sizni bezor qilishmaydi. Ana shunaqa gʻalati xalq bu kattalar. Ular xafa boʻlib oʻtirishga arzimaydi. Bolalar kattalarga nisbatan kengfe'l va kechirimli boʻlishlari lozim.

Ammo bizlar, ya'nikim, hayotning nima ekanini anglaydigan kishilar, nomerlar va raqamlar ustidan qah-qah urib kulamiz! Men masalan, oʻzimga qolsa, ushbu qissani xuddi sehrli ertakdek boshlagan boʻlardim:

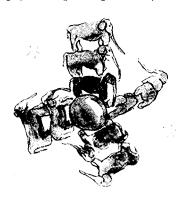
«Bor ekanda, yoʻq ekan, bir Kichkina shahzoda boʻlgan ekan. U nihoyatda kichkina – oʻzining tanasidan salgina katta bir sayyorada yashar, birorta ham doʻsti yoʻqligidan qattiq iztirob chekar ekan...» Hayotning

nimaligini anglaydigan kishilar buning ertakdan koʻra koʻproq haqiqatga oʻxshashini darhol payqagan boʻlur edilar.

Zero, men kitobimning shunchaki ermak
uchungina oʻqilishini aslo istamayman.
Boʻlib oʻtgan u voqealarni qayta eslash
men uchun gʻoyat ogʻir,
ularni hikoya qilish

ham oson emas. Do'stim qo'zichog'i bilan birga meni tark etganidan buyon oradan olti yil oʻtdi. Uni unutib yubormaslik uchun ham u haqda soʻylamoqchiman. Chunki dunyoda do'stlarni unutib yuborishdan ham qayg'uliroq narsa yo'q, axir do'st bo'lish har kimga ham nasib etavermaydi-da. Qolaversa, men yorugʻolamda raqamdan boshqa narsaga qiziqmaydigan kattalarga oʻxshab qolishni sira-sira istamayman. Mana shu boisdan ham men rangli qalamlar bilan birga boʻyoqlar solingan quticha sotib olgan edim. Mening yoshimda qayta boshdan rasm chizishga kirishish aytishga oson, xolos, chunki men butun umrim davomida boʻgʻma ilonning tashqi-yu ichki koʻrinishidan boshqa narsa (uni ham olti yashar paytimda chizganman) chizmagan edim-da! Albatta, hozir iloji boricha asliga oʻxshatishga harakat qilaman, biroq bu ishni govilmagom gilib bajaraman, deb kafillik berolmav-

man. Shuning uchun portretlarning biri binoyidek chiqsa, ikkinchisi mutlaqo oʻxshamasligi ham mumkin. Kichkina shahzodaning boʻyi toʻgʻrisida ham shu gapni aytish lozim: rasmlarning birida u haddan tashqari ulkan, boshqasida esa – haddan tashqari kichkina boʻlib

koʻrinadi. Shuningdek, kiyimining rangi ham yodimda yoʻq. Shu bois esimda qolganicha, tusmollab, xayolan chizaveraman. Nihovat, men ba'zi bir muhim tafsilotlar tasvirida xatoga yoʻl qoʻyishim ham mumkin. Ammo sizlar meni ma'zur tutarsizlar, deb umid qilaman. Do'stim menga hech gachon biror narsani tushuntirib bergan emas edi. Ehtimol, u meni ham xuddi oʻzi qatori deb hisoblagandir. Biroq afsuski, men quticha devorlari aro qoʻzichoqni koʻrishga qodir emasman. Balki men kattalarga ozrog oʻxshab ketarman. Chamasi, qariyotgan boʻlsam kerak.

Kun sayin men Kichkina shahzodaning sayyorasi haqida, doʻstim uni qanday qilib tark etgani-yu, safar chogʻi qanday sarguzashtlarni boshidan kechirgani haqida yangi-yangi ma'lumotlarni bilib ola boshladim. Xonasi kelib qolganida u shu haqda ozmi-koʻpmi gapirib golardi. Shu tariga, uchinchi kuni Kichkina shahzodaning sayyorasida roʻy bergan baobab balosidan vogif boʻldim.

Bunga ham aslida oʻsha qoʻzichoq rasmi

boʻldi Kichkina bab shahzoda, chamasi, nimadandir gattig shubhaga tushgandek edi, to'satdan menga qarab:

- Ayt-chi, qoʻzichoqlar rostdan oʻt yeydimi? - deb soʻradi.

- Ha. rostdan.
- E, zo'r ekan unda!

Oo'zichoaning o't vevishi nega bunchalik muhim ekanini, tabiiyki, tushunmadim. Lekin Kichkina shahzoda shunday deb qoʻshimcha qildi:

- Bundan chiqdiki, ular baobablarni ham yer ekanda?

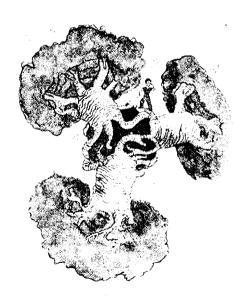

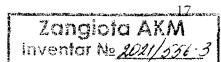
Men bu gapga e'tiroz bildirib aytdimki, baobab degani o't-o'lan yoki buta emas – minora bo'yi keladigan bahaybat daraxt; agar u sayyorasiga butun boshli fil podasini haydab borganida ham, ular birorta baobabni yeya olmaydi.

Kichkina shahzoda bu gapni eshitib, miyigʻida jil-maydi:

- Unda fillarni bir-biriga mingashtirib qoʻyish kerak...
   Soʻng picha oʻylanib, mulohazakor ohangda davom etdi:
   Baobablar endi unib chiqqan paytida judayam kichkina boʻladi.
- Toʻgʻri, lekin nega endi qoʻzichogʻing baobabni yeyishi kerak?
- E, yemasa boʻlmaydi-da! deya xitob qildi u, goʻyo benihoya oddiy, ibtidoiy bir haqiqat xususida soʻzlayotgandek.

Gap nimadaligini anglab yetguncha rosa boshim qotdi.

Kichkina shahzodaning sayyorasida ham boshqa sayyoralardagi kabi foydali va zararli oʻt-oʻlanlar oʻsar ekan. Demakki, u yerda dorivor, shifobaxsh oʻtlarning urug'i bilan birga, zararkunanda va begona o'simliklarning urugʻlari ham mavjud. Ammo urugʻ hali tuproq tagida mudrab yotarkan, koʻzga koʻrinmaydi, shu bois uning zararlimi, foydali ekanini bilish ham mushkul. Faqat yer uygʻongachgina urugʻ ham asta-sekin nish urib yorugʻ olam sari talpinadi, kurtak ochib, barg yozadi-da, quyoshga boʻy choʻzadi. Qattiq yerdan qaltirab chiqqan chogʻida u nimjongina, beozor bir giyoh boʻladi. Agar u boʻlgʻusi gulkoʻchat maymunion bo'lsa, mayli, bemalol o'sibunaversin; bordi-yu qandaydir zararkunanda oʻsimlik bo'lsa, tag-tomiri bilan yulib tashlash kerak. Kichkina shahzodaning sayyorasida ana shunday zararli mudhish urugʻlar bor ekan - baobablarning urugʻi. Sayyoraning tuprogʻida shu yovuz urugʻ toʻlib-toshib ketgan ekan. Agar baobabni oʻz vaqtida payqab yulib tashlanmasa, keyin undan gutulishning iloji boʻlmaydi. U butun sayyorani egallab oladi, bahaybat, quturgan tomirlari bilan uni har tomondan chirmab eza boshlaydi. Mabodo sayyora moʻjazgina boʻlsa-yu, baobablar son-sanogsiz bo'lsa, u holda ular uni tilka-pora qilib tashlashi ham hech gap emas.

– Bizda shunday bir qoida bor, – dedi Kichkina shahzoda keyinchalik menga. – Ertalab uyqudan turib, yuz-qoʻlingni yuvgach, u yoq-bu yoqni yigʻishtirgandan soʻng, darhol sayyorangni tozalashga kirishmogʻing lozim. Baobablarni har kuni, kanda qilmay yoʻq qilib turish kerak. Ammo ularni gul koʻchatidan ajrata bilish kerak: ikkalasining niholi bir-biriga judayam oʻxshaydi. Bu haddan tashqari zerikarli ish, lekin sirayam qiyin emas.

Bir gal u menga, mana shu gaplarni bizning bolalar ham tushunsin, desang, bir rasmini chizib koʻrmaysanmi, deb maslahat berdi. – Agar ular qachondir safarga chiqmoqchi boʻlsalar, bu narsa gʻoyat qoʻl keladi, – dedi u. – Boshqa ishlar biroz kechiksa ham ziyon qilmaydi, ammo baobalarni oʻz holiga qoʻyib berilsa, oxiri voy boʻladi. Men bir sayyorani bilaman, u yerda bir dangasa yashardi. U uch tup niholni vaqtida qoʻporib tashlamadi, oqibatda...

Kichkina shahzoda bu haqda batafsil soʻzlab berdi, men esa o'sha sayyoraning rasmini chizdim. Birovga agl oʻrgatishni yomon koʻraman, ammo baobablarning naqadar xavfli ekanini juda oz odamgina biladi, vaholanki, asteroidga qadam qoʻyadigan har bir kishi muqarrar ravishda bu dahshatli xatarga duchor boʻladi. Shu sababdan men hozir odatimga xilof tarzda: «Bolalar, baobablardan ehtiyot boʻlinglar!» deb hayqirgim keladi. Barcha doʻstlarimni koʻpdan buyon tahdid solib turgan shu balo-qazodan ogoh qilib qoʻymoqchiman, chunki ular shunday xatar borligini bir paytlar men ham mutlaqo bilmaganimdek, hatto xayollariga ham keltirmaydilar. Shuning uchun ham men ovora bo'lib shu rasmni chizdim, shuning uchun ham qilgan mehnatimga zarracha achinmayman. Ehtimol, siz nima uchun bu kitobda manavi baobablarning tasviridan boshqa birorta ham ta'sirli rasm yo'q, deb so'rarsiz. Bunga men oddiygina qilib shunday javob qaytaraman: boshqa rasmlar ham ta'sirchanrog chiqsin, deb rosa urindim, birog, afsuski, qoʻlimdan kelmadi. Baobablarni chizavotgan paytimda esa bu chindan ham mudhish xatar, uni daf etishni aslo kechiktirib bo'lmaydi, degan fikr menga ilhom bagʻishlagan edi...

VI

Eh, Kichkina shahzoda! Asta-sekin men sening naqadar gʻamgin va yakrang hayot kechirganingni anglab yetdim. Uzoq yillar mobaynida yagona dilxush ermaging quyosh botar payt – gʻurubni tomosha qilishdan iborat boʻlgan ekan. Men buni toʻrtinchi kuni ertalab, oʻzing soʻz orasida:

- Gʻurubni judayam yaxshi koʻraman. Yur, quyoshning botishini tomosha qilamiz,
   deb qolganingda sezdim.
  - E, unda biroz kutish kerak.
  - Nimani?
  - Quyosh botishini-da.

Bu gapni eshitib, avval behad hayron boʻlib qolding, keyin esa oʻzingning ustingdan oʻzing kulib:

Nazarimda, haliyam uyimda yurgandekman! – deding.

Haqiqatan ham, Amerikada kun choshgoh boʻlganda Fransiyada kun botishini hamma biladi. Agar u yerdan bir lahzaning ichida Fransiyaga yetib borilsa, quyosh botishini ham tomosha qilish mumkin. Baxtga qarshi, Fransiya bu yerdan uzoq, benihoya uzoq. Sening sayyorangda esa tagingdagi kursichani bir necha qadam nari sursang, bas – gʻurubga istagancha uzluksiz maftun boʻlib termilaverish mumkin edi...

– Bir safar men bir kunda qirq uch marta quyosh botishini tomosha qilganman!

Oradan sal o'tgach, xiyol anduh bilan yana shun-

day deding:

- Bilasanmi... ba'zan yuraging nimadandir g'ussaga to'lib ketganda, botayotgan quyoshga birpas termilib o'tirsang bormi...

– Demak, gʻurubni qirq uch marta tomosha qilgan

kuning judayam xafa boʻlgan ekansan-da?

Ammo Kichkina shahzoda bunga javoban indamadi.

VII

Beshinchi kuni ertalab, tagʻin oʻsha qoʻzichoq sabab boʻlib, Kichkina shahzodaning sir-u asrorini bilib oldim. U goʻyo uzoq vaqt sukut ichra oʻylab shu xulosaga kelgandek, dabdurustdan:

 Qoʻzichoq oʻt yer ekan, bundan chiqdi, gulni ham yeyishi mumkin ekan-da? – deb soʻradi.

 Ha, toʻgʻri kelgan narsani yeyaveradi.

– Hatto tikanli gulniyam yeydimi?

- Ha, tikanli gulniyam.

- Unday boʻlsa, gulga tikan-

ning nima keragi bor?

Buni men ham bilmasdim. Hozir judayam band edim: motorning bir gaykasi yeyilib ketgan, shuni burab chiqarolmay, qonimga tashna boʻlib turardim. Avzoyim buzuq edi – ahvol tobora ogʻirlashib bormoqda, suv deyarli tamom boʻldi, bu majburiy qoʻnishning oxiri rasvo boʻlmasa edi, degan gʻulgʻula yuragimga oʻrmalay boshlagan edi.

- Xo'sh, tikanning nima keragi bor?

Kichkina shahzoda biron-bir savol berarkan, javob olmagunicha qoʻymas edi. Tosh qotib ketgan gayka hadeganda buralavermagach, figʻonim falakka chiqib, ogʻzimga kelgan gapni gʻoʻldiradim:

– Gulga tikanning sirayam keragi yoʻq, azbaroyi

yomonlikka chiqaradi.

- Shunaqami?!

Jimlik choʻkdi. Anchadan keyin u ranjigan ohang-da:

- Gapingga ishonmayman, - dedi. - Axir gullar judayam zaif, oqkoʻngil-ku. Oʻzlarini botir koʻrsatish uchun ham tikan chiqarishadi, goʻyo shunda ulardan hamma qoʻrqadigandek...

Indamadim. Hozir oʻzimcha jahl bilan gʻoʻldirab qasam ichmoqda edim: bu la'nati gayka shu safar ham chiqmasa, bolgʻa bilan shunday aylantirib solamanki, mayda-mayda boʻlib ketadi!.. Biroq Kichkina shahzoda tagʻin xayolimni buzdi:

- Oʻylaysanki, gullar ...

– E, hech narsani oʻylamayman-e, men! Kallamga kelgan gapni aytdim-qoʻydim-da. Koʻrib turibsan-ku, jiddiy ish bilan bandman.

U menga hayratdan dong qotib tikildi:

- Qanaqa jiddiy ish?!

U hamon mendan nigohini uzmasdi: men esa aft-basharam qop-qora moy, qoʻlimda bolgʻa, uning koʻziga nihoyatda notavon boʻlib koʻrinayotgan manavi shaldiroq arava – samolyot uzra engashgancha asabiy tutaqib turardim.

Xuddi kattalarga oʻxshab gapirasan-a! – dedi u.
 Uyalib ketdim. U esa ayab-netib oʻtirmay, gapida davom etdi:

- Hammasini chalkashtirib yubording... hech narsani tushunmas ekansan!

Chindan ham uning qattiq jahli chiqqan edi. Ach-

chiqlanib boshini chayqarkan, tillarang sochlari shamolda toʻzgʻib ketdi.

- Men bir sayyorani bilaman, u yerda yuzi boʻzargan bir janob yashaydi. U umrida biror marta gul hidlab koʻrmagan, biror marta yulduzlarga tikilmagan. U hech qachon birovni sevgan ham emas, umrida biron-bir yumushni ham bajargan emas. U faqat bir ish bilan raqamlarni bir-biriga urishtirish bilan ovora. Erta-yu kech xuddi senga oʻxshab yakkash: «Men jiddiy odamman! Men jiddiy odamman!» deb takrorlagani-takrorlagan. Tagʻin gerdayib-kekkayib yurishini aytmaysanmi! Aslida u odam emas, qoʻziqorin.
  - Nima deding?
- Qoʻziqorin, deyapman! Kichkina shahzoda azbarovi achchiqlanganidan, rangi boʻzdek oqarib ketdi. – Million yillardan buyon gullarning tanasida tikan oʻsadi. Va million yillardan buyon qoʻzichoqlar gullarni baribir yeb qo'yadi. Shunday ekan, hech qanday naf koʻrmasa hamki, gullarning tikanga bunchalik zoʻr berishining boisi nimada? Nahot mana shu jumboqni anglash zarur ish boʻlmasa? Nahotki gullar bilan qoʻzichoqlar oʻrtasidagi asriy adovat siri muhim narsa bo'lmasa? Axir bu o'sha yuzi bo'zargan janobning hisob-kitobidan koʻra jiddiyroq va zarurroq emasmi? Aytaylik, men dunyoda na tengi, na oʻxshashi boʻlgan bir gulni bilaman, u faqat mening sayyoramdagina oʻsadi. Endi bir kuni jimitgina qoʻzichoq shartta borsa-yu uni paggos yeb bitirsa! Nima ish qilib qoʻyganini hatto xavoliga ham keltirmasa... Balki bu ham seningcha muhim narsa emasdir?

U qip-qizarib ketdi, bir zumdan keyin tagʻin davom etdi:

 Agar boshqa millionlab yulduzlarda uchramaydigan bir gulni yaxshi koʻrsang, shuning oʻzi ham kifoya: osmonga boqqaning zamon oʻzingni baxtiyor his etasan. «Olislarda, qaydadir mening ham gulim bor», deb shivirlasang bas – koʻksing togʻdek yuksalib ketadi. Bordi-yu qoʻzichoq toʻsatdan uni yeb qoʻysa bormi, olamdagi jamiki yulduz birdaniga soʻngandek boʻladi-qoladi! Senga qolsa, bu sirayam muhim narsa emas!

U ortiq gapirolmadi, nafasi tiqilib, hoʻngrab yubordi. Atrofni qorongʻilik chulgʻadi. Qilayotgan ishimni shartta tashladim, badbaxt gayka-yu bolgʻa ham, tashnalig-u oʻlim vahmi ham daf'atan unut boʻldi.

Mening yulduzimda, Yer atalmish mening sayyoramda Kichkina shahzoda oʻksib-oʻksib yigʻlar — uni yupatmoq darkor edi. Men uni bagʻrimga bosgancha qoʻlimda allalay boshladim: «Sen koʻngil qoʻygan gulga hech kim tegmaydi... qoʻzichogʻingning tumshugʻiga oʻzim noʻxta chizib beraman... men...». Bundan boʻlak nima deyarimni bilmasdim, aql-u hushim tamoman boshimdan uchgan, oʻzimni behad beoʻxshov va oʻngʻaysiz sezardim. Nima qilsam, u dilimni anglarkin? Tutqich bermay mendan lahza sayin uzoqlashib borayotgan bu begʻubor koʻngil sadosini qanday quvib yetsam ekan? Axir aslida koʻzyosh degani — anglab boʻlmas, sirli bir saltanat emasmi?

VIII

Hademay bu gulni yaxshilab bilib oldim. Kichkina shahzodaning sayyorasida hamma vaqt oddiygina, behasham gullar oʻsardi. Ular kambarg, beozorgina boʻlib, nihoyatda kam joyni egallar, ertalab ochilib, oqshom chogʻi soʻlib qolar edi. Bu gul esa, kunlarning birida shamolda qaydandir uchib kelib sayyora tuprogʻiga tushib qolgan urugʻdan unib chiqqan edi. Kichkina shahzoda boshqa oʻt-oʻlan, gulchechaklarga aslo oʻxshamagan bu moʻjaz niholdan koʻzini uzolmasdi. Bordi-yu u baobabning biror yangi xili boʻlsa-chi? Ammo nihol tez orada yuqoriga qarab

boʻy choʻzishdan toʻxtadi-da, gʻuncha tugdi. Kichkina shahzoda umri bino boʻlib bunday katta gʻunchalarni koʻrmagan edi, gʻaroyib moʻjiza roʻy berajagini koʻngli sezib, betoqat kuta boshladi. Notanish, noma'lum gʻuncha esa hamon yuz ochishni xayoliga keltirmas, yashil gumbaz ichra pinhon oʻtirgancha hanuz oʻziga oro berar edi. U qunt bilan rang tanlar, gulbarg liboslarni nozik badaniga bir-bir oʻlchab koʻrardi – yorugʻolamga allaqanday lolaqizgʻaldoqqa oʻxshab, hurpaygan, toʻzgʻigan holda diydor koʻrsatishni sira-sira istamasdi-da. U husni jamolini bor latofati-yu butun jozibasi bilan namoyon etmoqni orzu qilardi. Ha, ana shunday oʻziga bino qoʻygan goʻzal edi u!

Sirli tayyorgarlik shu yoʻsin uzoq davom etdi. Va nihoyat, bir sahar chogʻi, quyoshning ilk nurlari koʻrinishi bilanoq gulbarglar ohista ochildi, bu lahzaga shu qadar uzoq taraddud qilgan goʻzal esa shirin esnab:

- Eh, esizgina, barvaqt uygʻonib ketibman-ku... Afv eting meni... - dedi. - Hammayogʻim toʻzgʻib yotuv-

di-ya...

Kichkina shahzoda hayrat va zavqini yashirolmadi:

- Naqadar chiroylisiz-a!

- Yoʻgʻ-e, rostdanmi? - dedi gulgʻuncha bunga javoban astagina. - Ha, balki sezgandirsiz, men quyosh bilan birga tugʻilganman-a.

Kichkina shahzoda bu gʻunchaning kamtarlik bobida namuna boʻlolmasligini payqadi, biroq u shunchalar dilbar va latif ediki, odamni beixtiyor dovdiratib qoʻyardi! Nonushta vaqtiyam boʻlib qoldimi deyman, – dedi u saldan keyin. – Baraka topkur, menga yordam qilarsiz-a?

Kichkina shahzoda behad xijolat boʻldi, koʻzachada muzdek buloq suvidan keltirib uni sugʻordi.

Koʻp oʻtmay goʻzal gulgʻunchaning xiyla magʻrur va arazchiligi ham ma'lum boʻlib qoldi-yu, Kichkina shahzoda u bilan til topishaman, deb rosa qiynaldi. Bir kuni gul poyasidagi toʻrtta tikanni koʻrsatib:

- Qani, yoʻlbars zoʻr boʻlsa, bu yoqqa kelsin, men uning oʻzidan ham, oʻtkir tirnogʻidan ham qoʻrqmayman! – dedi.
- Mening sayyoramda yoʻlbars yashamaydi, deb e'tiroz bildirdi Kichkina shahzoda. – Keyin yoʻlbarslar oʻt yemaydi.
  - Men o't emasman-ku, dedi gulg'uncha ranjib.
  - Kechiring meni...
- Yoʻq, men yoʻlbarsdan sirayam qoʻrqmayman, ammo yelvizak degan narsadan yuragim chiqib ketadi. Sizda parda yoʻqmi, meni shamoldan toʻsib qoʻysangiz?

«Gʻalati-ya, oʻsimlik boʻlaturib yelvizakdan qoʻrqadi...— deb oʻyladi Kichkina shahzoda.— Judayam koʻnglini topish qiyin ekan bu gulning...»

- Bu yer rosa sovuq ekan. Kechqurun meni shisha qalpoq bilan oʻrab qoʻying, xoʻpmi? Sayyorangiz haddan tashqari befayz ekan. Men kelgan joyda-chi...

Gulgʻuncha gapini tugatmay jimib qoldi. Chunki bu yoqqa u hali urugʻ chogʻida uchib kelgan edi-da. Oʻzga olamlar haqida shu bois hech narsa bilmasligi tabiiy edi. Osongina fosh boʻlishing muqarrar vaziyatda esa yolgʻon gapirmoq – borib turgan ahmoq-

likdir! Gulgʻuncha xijolat tortdi, soʻng goʻyo Kichkina shahzoda oʻzini uning oldida qanchalar gunohkor ekanini sezsin, degan ma'noda ustma-ust yoʻtaldi:

- Qani parda, bormi?

 Men boya borib olib kelmoqchi edim, lekin gapingizni boʻlishga...

Shunda gulgʻuncha yana qattiqroq yoʻtala boshladi:

mayli, uning vijdoni battar qiynalsin!

Kichkina shahzoda, garchi bu feruza gulni yaxshi koʻrib qolgan, unga xizmat qilishdan baxtiyor boʻlsada, koʻp oʻtmay koʻnglida shubha uygʻondi. U shunchaki aytilgan havoyi gaplarni yuragiga yaqin olar, shu sabab oʻzini benihoya baxtsiz sezar edi.

- Bekor uning gapiga qulog solgan ekanman, – deb goldi u bir kuni menga. Hech gachon gullarning aytganiga quloq solmaslik kerak ekan, ularga termilib, hidbahramand **boʻlish** laridan lozim ekan, xolos, Mening gulim butun sayyorani xush bo'ylarga burkagan edi, men esa bundan fagat nish zarurligini bilmasdim.

Yoʻlbars haqidagi, tirnoq haqidagi anavi gaplarga kelsak... ulardan odamning koʻngli zavq-shavqqa toʻlishi kerak edi, men boʻlsam achchiqlanib oʻtiribman-a... Bir muddat sukut saqlab, anduh bilan e'tirof etdi:

Oʻshanda hech nimani tushunmagan ekanman!

Ogʻizdagi soʻzga emas, amaldagi ishga qarab baho berish kerak edi. U menga oʻzining muattar boʻylarini armugʻon etdi, hayotimni nurga chulgʻadi. Men undan qochmasligim kerak edi! Oʻsha qovushmagan hiylanayranglar zamirida nozik bir latofat mujassam ekanini payqashim kerak edi. Axir

gullar shunchalik beqarorki!.. Ammo men nihoyatda yosh edim, muhabbat sir-asroridan bexabar edim.

ΙX

Anglashimcha, u jahongashta qushlar bilan birga parvoz qilishga qaror bergan. Oxirgi kuni ertalab u odatdagidan koʻra boshqacharoq gʻayrat bilan sayyorasini tozalashga kirishdi. Qunt va zo'r hafsala bilan uygʻoq vulqonlarni tozalay boshladi. Sayyorada ikkita uygʻoq vulqon boʻlib, ular nonushta tayyorlashga judayam gulay edi. Bundan tashqari, yana bitta soʻngan vulqon ham bor edi. Biroq bu soʻngan-ku, deb xotirjam yurib boʻlmaydi-da, dedi u. Shu sababdan uni ham erinmay tozalab chiqqan, Vulqonlarni chinnichiroqdek ozoda qilib tozalasangiz, ular tutun-u gurum chiqarmay bir maromda biqirlagancha qaynab yotadi... Albatta, biz - Yerdagi ahli zamin, gʻoyat kichkina odamlarmiz, vulqonlarimizni tozalashga kuchimiz yetmaydi. Shuning uchun ham ular bizga shu qadar koʻp zivon-zahmat vetkazadi.

Kichkina shahzoda baobablarning soʻnggi nihollarini yularkan, xiyol gʻussaga ham botdi. Balki endi sirayam bu yerlarga qaytmasman, deb oʻyladi. Ammo bu tongning har kungi odatiy yumushlari unga gʻayrioddiy zavq bagʻishlamoqda edi. Ajoyib feruza gulni oxirgi bor sugʻorib, ustini shisha qalpoq bilan yopib qoʻyishga chogʻlanarkan, oʻpkasi toʻlib, hatto yigʻlagisi kelib ketdi.

- Xayr, yaxshi qoling, - dedi u. Gul churq etmadi.
- Xayr sizga, deb takrorladi Kichkina shahzoda.

Feruza gul yoʻtalib qoʻydi. Sovuq qotganidan emas, albatta.

Ahmoqlik qilgan ekanman, – dedi u nihoyat. –
Kechir meni. Baxting yor boʻlsin...

Tovushida ta'na-dashnomdan asar ham sezilmasdi. Kichkina shahzoda qo'lida shisha qalpoq, lol-u hayron qotib qolgan edi. Bu latofat, bu mehr qayoqdan paydo bo'ldi ekan?

Ha, men seni yaxshi koʻraman, ha... – degan titroq ohang yangrardi quloqlari ostida. – Aybim shundaki, sen buni bilmasding. Bu unchalik muhim ham emas aslida. Lekin sen ham xuddi mendek tentak eding. Mayli, baxtingni

top, omadingni bersin... Qalpoqni chetroqqa qoʻy, u endi menga kerakmas.

- Ammo shamol...
- Yoʻq, unchalik shamollamaganman... Tungi shabnam menga naf keltiradi. Axir men – gulman-ku.
- Ammo hayvonlar, hasharotlar...
- Agar men kapalaklar bilan tanishmoqchi boʻlsam, bir-ikkita gʻumbakning zulmiga dosh

berishim kerak-ku, kapalaklar chiroyli boʻlsa kerak. Boʻlmasa, endi mening oldimga kim ham kelardi? Sen uzoqqa ketayotgan boʻlsang... Hayvonlardan esa qoʻrqmayman. Meniyam oʻtkir tirnoqlarim bor. – U soddadillik bilan toʻrttala tikanini koʻrsatdi-da, shunday deb qoʻshib qoʻydi: – Boʻldi, bas, ortiq choʻzaverma, bardosh berish qiyin, axir! Modomiki ketar boʻlsang – xayr, yaxshi bor.

U oʻzining silkinib-silkinib yigʻlayotganini Kichkina shahzoda koʻrishini istamasdi. Bu judayam magʻrur gul edi...

X

Kichkina shahzodaning sayyorasiga 325, 326, 327, 328, 329 va 330-asteroidlar eng yaqin edi. Shu bois u dastlab ularga tashrif etishga ahd qildi: ham ermak, ham nimadir oʻrganadi.

Birinchi asteroidda qirol yashardi. Ipak-shohi liboslarga burkangancha, u nihoyatda oddiy va ayni paytda ulugʻvor taxtda savlat toʻkib oʻtirardi.

– E, mana, fuqaro ham kelib qoldi! – deb xitob qildi qirol Kichkina shahzodani koʻrishi bilan.

«U meni qayoqdan bilarkin? – deb oʻyladi Kichkina shahzoda. – Axir umrida birinchi marta koʻrib turib-di-ku!»

Bilmasdiki, qirollar dunyoga joʻngina qaraydilar ular uchun jamiki odam – fuqaro.

– Yaqinroq kel, qani, seni bir yaxshilab koʻrib olay-chi, – dedi qirol nihoyat kimgadir qirollik qilishi mumkinligidan oʻlgudek taltayib.

Kichkina shahzoda oʻtirishga joy izlab yon-veriga alangladi, biroq qirolning hashamdor jubbasi butun sayyorani qoplab olgan edi. Tik turaverishga toʻgʻri keldi. Benihoya qattiq charchaganidan bir payt asta homuza tortdi.

Hukmdorlar huzurida esnash mumkin emas, dedi qirol. - Men senga esnashni man qilaman.

– Men... toʻsatdan, bilmay qolib...– dedi Kichkina shahzoda qattiq xijolat tortib.– Men uzoq yoʻl yurib keldim, uxlaganim yoʻq edi...

- Hay, unday boʻlsa, esnashingga ruxsat beraman, dedi qirol. Koʻp yillar boʻldi oʻzim ham birorta esnagan odamni koʻrmaganimga. Mana, hozir rosa qiziqib qoldim. Demak, qani, esna! Buyrugʻim shunday.
- Ammo... uyalyapman endi... boshqa qilolmayman, – deya gʻoʻldiradi Kichkina shahzoda va qipqizarib ketdi.
- Himm... himm... Unda, unda... senga buyruq shu: goh esna, goh...

Qirol gapini chalkashtirib, hatto birmuncha ranjigandek ham boʻldi. Chunki qirol uchun eng muhimi – oʻziga soʻzsiz itoat qilinishi edi, u itoatsizlik va shakkoklikka toqat etolmasdi, chunki mutlaq hukmdor edi-da. Biroq u gʻoyat oqkoʻngil edi va shu vajdan faqat oqilona farmoyishlargina berardi.

«Agar men generalimga, dengizdagi oq chorloqqa aylanasan, deb amr etsam-u, general buyrugʻimni ba-

jarmasa, – derdi u, – bu uning emas, mening aybim boʻladi».

- Oʻtirsam maylimi? deya boʻshashibgina soʻradi Kichkina shahzoda.
- Amr etaman: oʻtir! deb javob berdi qirol va viqor bilan hashamdor jubbasining bir etagini picha yigʻishtirdi.

Lekin Kichkina shahzoda hayron edi: sayyora-ku shunday jimit ekan, qirol kimning ustidan hukmron-lik qilarkin?

- A'lo hazratlari, deb so'z boshladi u, bir narsani so'rasam maylimi?
  - Amr etaman: soʻra! dedi qirol shosha-pisha.
- A'lo hazratlari... siz kimning, nimaning ustidan hukmronlik gilasiz?
- Hammasining, deb javob berdi qirol oddiy-gina qilib.
  - Hammasining?

Qirol kamtarona bir harakat bilan oʻz sayyorasiga, shuningdek, tevarakdagi boshqa barcha yulduz va sayyoralarga ham ishora qildi.

- Siz shularning hammasiga hukmdorlik qilasizmi? – deb qayta soʻradi Kichkina shahzoda.
- Ha, deb javob qaytardi qirol. Zero, u chindan ham qonuniy, mutlaq hukmdor boʻlib, hech qanday toʻsiq va cheklanishlarni bilmasdi.
- Yulduzlar ham sizga boʻysunadimi? deb soʻradi Kichkina shahzoda,
- Boʻlmasam-chi, dedi qirol. Yulduzlar bir zumda boʻysunadi. Men itoatsizlikka chidab turolmayman.

Kichkina shahzoda benihoya hayratga tushdi. Eh, qaniydi, uning shunday qudrati boʻlsa edi, quyosh botishini toʻyib-toʻyib tomosha qilardi! Kuniga qirq ikki marta emas, balki yetmish ikki, yuz, hattoki ikki yuz marta gʻurubga termilarkan, kursichasini nari-beri

qoʻzgʻatishga ham hojat qolmasdi! Birdaniga u oʻzi tark etgan sayyorasini eslab, gʻussaga choʻmdi, birozdan keyin jur'at toʻplab:

– Men quyosh botishini tomosha qilmoqchi edim. Bir marhamat qiling, quyosh botsin, deb farmon bering, – dedi.

- Bordi-yu men birorta generalimga kapalak boʻlib guldan-gulga uchib yurishni yoki fojiaviy asar yaratishni, yo boʻlmasa, oq chorloqqa aylanishni buyursam-u, general buni bajarmasa, kim aybdor boʻladi – menmi, umi?
- Siz, a'lo hazratlari, deya bir lahza ham ikkilanmay javob qildi Kichkina shahzoda.
- Mutlaqo toʻgʻri, deb tasdiqladi qirol. Har kimdan qurbi yetadigan narsani talab qilish kerak. Hokimiyat eng avvalo oqilona boʻlishi lozim. Agar xalqingga, dengizga tashlashni buyursang, u isyon koʻtarib inqilob qilib yuborishi mumkin. Shuning uchun ham men soʻzsiz itoatni talab eta olaman, chunki amr-farmonlarimning barchasi oqilonadir.
- Quyosh-chi, quyosh botishi nima boʻladi endi? deb soʻradi Kichkina shahzoda. U to savoliga javob olmagunicha tinchimas edi.
- Quyosh botadi, shoshmay tur. Men bu haqda tegishli buyruq beraman. Ammo oldin qulay vaziyat yetilishini kutib turaman, zero hukmdorlik hikmati ham ana shunda.
- Xoʻsh, qulay vaziyat qachon yetiladi? deb surishtirdi Kichkina shahzoda.
- Himm... hozir... him... deya qalin kalendarni titkilay boshladi qirol. – Qulay vaziyat... himm... mana bugun kechqurun soat yettidan qirq minut oʻtganda yetiladi. Amr-farmonimning qanchalik soʻzsiz bajarilishini koʻrasan ana shunda.

Kichkina shahzoda tagʻin esnadi. Afsus, bu yerda gʻurubni istagan vaqtingda tomosha qilolmas ekansan!.. Ochigʻini aytganda, u endi zerika boshlagan edi.

– Men boray, – dedi u qirolga. – Boshqa qiladigan

ishim ham qolmadi.

- Yoʻq, ketma! dedi qirol. U oʻziga fuqaro topib olganidan nihoyatda xursand edi va undan ayrilishni sira-sira istamasdi. – Qol, men seni vazir etib tayinlayman.
  - Qanaqa vazir?
  - Himm... bor ana, adliya vaziri boʻlaqol.
- Ammo bu yerda sud qiladigan birorta ham odam yoʻq-ku?
- Kim biladi deysan, deb e'tiroz bildirdi qirol. Axir men hali butun qirolligimni sinchiklab koʻzdan kechirib chiqmaganman-da. Koʻrib turibsan, ancha qarib qolganman, arava qoʻyadigan joyim yoʻq, yayov yurishga esa chogʻim kelmaydi.

Kichkina shahzoda asta egilib, sayyoraning narigi chekkasiga nazar tashladi.

– Men allaqachon sinchiklab qarab chiqdim! – deb

xitob qildi u. – Uyoqda ham hech zogʻ yoʻq.

- Unday boʻlsa, oʻzingni oʻzing sud qilaqol, dedi qirol. Bu dunyodagi eng ogʻir ish. Oʻzingni tergash, sud qilib, hukm chiqarish oʻzgalarni sud qilishdan koʻra ming karra qiyinroq. Agar oʻzingni toʻgʻri sud qila bilsang, demak, chindan ham donishmand odam boʻlib chiqasan.
- Oʻzimni istagan joyda sud qila olaman, dedi
   Kichkina shahzoda. Buning uchun huzuringizda qolishimga aslo hojat yoʻq.
- Himm... himm... dedi qirol chaynalib. Nazarimda, sayyoramning allaqaysi yerida bir qari kalamush yashasa kerak. Kechalari bir balolarni qitirlatib yurganini eshitaman. Mana shu kalamushni sud qilsang ham boʻlaveradi. Vaqti-vaqti bilan uni oʻlimga hukm qilib turasan. Uning hayot-mamoti senga bogʻliq boʻladi. Ammo har safar keyin uni afv etish

lozim. Bu qari kalamushni asrab-avaylash kerak, axir oʻzi bor-yoʻgʻi bitta-ya...

 Men birovlarni oʻlimga hukm qilishni yoqtirmayman, – dedi Kichkina shahzoda. – Umuman, mening ketar vaqtim boʻldi.

- Yoʻq, boʻlmadi, - deb e'tiroz bildirdi qirol.

Kichkina shahzoda yoʻlga ravona boʻlmoqchi ediyu, lekin keksa hukmdorni xafa qilishni istamasdi.

– Agar a'lo hazratlari amr-farmonlarining soʻzsiz bajarilishini xohlasalar, – dedi u, – u holda, menga hozir oqilona farmoyish berishlari lozim. Masalan, siz menga bir lahza ham hayallamay yoʻlga tushishni buyurishingiz mumkin. Sezishimcha, buning uchun nihoyat qulay shart-sharoit muvjud...

Qirol indamadi. Kichkina shahzoda xiyla kutib tur-

di-da, asta xo'rsinib, yo'lga tushdi.

- Seni elchi qilib tayinlayman! - deb qichqirdi qirol uning ortidan shosha-pisha. Shu tobda u goʻyo umrida gapini birov ikki qilmagandek mamnun va xotirjam koʻrinardi.

«Gʻalati xalq-da, bu kattalar», deb qoʻydi Kich-

kina shahzoda oʻzicha, yoʻlida davom etarkan.

XI

Ikkinchi sayyorada shuhratparast yashardi.

O, ana, muxlis ham kelib qoldi! – deb xitob qildi
 u Kichkina shahzodani uzoqdan koʻrishi bilan.

Axir izzattalab odamlarga hamma ularning muxlisi boʻlib koʻrinaveradi-da.

- Salom, dedi Kichkina shahzoda. Shlyapangiz judayam antiqa ekan-a?
- Bu ta'zim bajo keltirishga, deb tushuntirdi shuhratparast. Meni olqishlashgan paytda ta'zim bajo aylashim lozim. Baxtga qarshi, buyoqqa biror kimsa qadam ranjida qilmayapti.

 E, shundaymi? – deb qoʻydi Kichkina shahzoda, u hech narsani tushunmagan edi.

Bir chapak chalgin, –
dedi shuhratparast unga.

Kichkina shahzoda kaftlarini bir-biriga urib chapak chaldi. Shuhratparast shlyapasini boshidan olib, tavoze bilan ta'zim qildi.

«Qari qirolning yurtidan koʻra bu yer qiziqroq ekan», deb oʻyladi Kichkina shahzoda va tagʻin chapak chaldi. Shuhratparast yana shlyapasini

boshidan olib ta'zim bajo keltirdi.

Besh minutcha shu taxlitdagi qarsak-ta'zimdan soʻng Kichkina shahzoda bundan ham zerikdi.

 Nima qilsa, shlyapangiz boshingizdan uchib tushadi? – deb soʻradi u.

Ammo shuhratparast bu gapni eshitmadi. Izzattalab odamlar maqtovdan boshqa hech narsani eshitishmaydi-da.

- Sen rostdan ham mening chin muxlisim boʻlasanmi? – deb soʻradi u Kichkina shahzodadan.
  - Muxlis boʻlish degani nima?

Muxlis boʻlish degani – bu sayyorada mening eng goʻzal, eng bashang, hammadan boy va hammadan ham aqlli ekanimni tan olish demakdir.

- Lekin sayyorangda oʻzingdan boshqa zogʻ ham yoʻq-ku!
- Baribir. Kel, menga bir yaxshilik qil, yayrab qolay: meni bir maqtagin!

– Maqtashga-ku, maqtayman-a, – dedi Kichkina shahzoda xiyol yelka qisib, – ammo bundan senga nima naf?

Shunday deb shuhratparastni ham asta tark etdi.

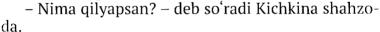
«Haqiqatan ham, kattalar juda gʻalati xalq-da», deb oʻyladi yoʻlga tusharkan soddalik bilan.

XII

Keyingi sayyorada piyonista yashardi. Kichkina shahzoda u yerda koʻp boʻlmadi, biroq shu qisqa vaqt ichidayoq yuragi gʻash tortib chiqdi.

U sayyoraga qadam qoʻyganida, piyonista oldidagi boʻsh va toʻla shishalar safiga ilmgina t

oldidagi boʻsh va toʻla shishalar safiga jimgina tikilib oʻtirardi.

- Ichyapman, dedi piyonista xoʻmrayib.
- Nega?
- Unutmoqchiman.
- Nimani? deb soʻradi Kichkina shahzoda piyonistaga rahmi kelib.
- Shu ishimning uyatligini, dedi piyonista tan olib va boshini quyi soldi.

 – Qaysi ishing? – deb soʻradi Kichkina shahzoda boyoqishga yordam berishni jon-dilidan istab.

 Ichishim uyat! – dedi piyonista va qaytib ogʻiz ochmadi. Anchadan soʻng Kichkina shahzoda lol-u hayron boʻlib, tagʻin yoʻlga tushdi.

«Ha, shubhasiz, kattalar juda-juda gʻalati xalq», deb xayolidan kechirdi yoʻlida davom etarkan.

Toʻrtinchi sayyora korchalon odamga qarashli edi. U shu qadar band ediki, Kichkina shahzoda huzuriga kirib kelganida hatto bosh koʻtarib ham qaramadi.

- Salom, dedi Kichkina shahzoda. Papirosingiz oʻchib qolibdi.
- Ikkiga uch besh. Beshga yetti oʻn ikki. Oʻn ikkiga uch oʻn besh. Salom. Oʻn beshga yetti yigirma ikki. Yigirma ikkiga olti yigirma sakkiz. Gugurt chaqishgayam vaqt yoʻq. Yigirma oltiga besh oʻttiz bir. Uf! Jami, demakkim, besh yuz bir million-u olti yuz yigirma ikki ming yetti yuz oʻttiz bitta.
  - Nima u besh yuz bir million?..
- A? E, haliyam shu yerda turibsanmi? Nimaligini bilmay ham qoldim... Ishim shu qadar koʻpki!
   Men jiddiy odamman, valaqlab oʻtirishga vaqtim yoʻq!
   Ikkiga besh yetti...
- Nima u besh yuz million?.. deb takrorladi Kichkina shahzoda. U biror narsa haqida soʻrarkan, to javob olmagunicha tinchimasdi.

Korchalon odam boshini koʻtardi.

- Ellik toʻrt yildan buyon shu sayyorada yashayman. Shuncha vaqt mobaynida menga bor-yoʻgʻi uch marta xalaqit berishdi. Birinchi gal, yigirma ikki yil muqaddam qayoqdandir bir tillaqoʻngʻiz uchib kelib qolganida shunday boʻlgan edi. U shunaqangi shovqin solib vizilladiki, men beixtiyor qoʻshuvda toʻrtta xato qilib qoʻydim. Ikkinchi gal esa oʻn bir yil burun birdaniga meni bod tutib qoldi. Hadeb qadalib oʻtiravergandan keyin... Meni sayr-tomosha qilib yurishga fursatim yoʻq. Men jiddiy odamman. Uchinchi gal... mana endi! Demak, jami boʻlishi kerak edi besh yuz million-u...
  - Besh yuz million nima, axir?

Korchalon odam javob bermasa qutulmasligini payqadi.

– Besh yuz million bu, haligi... bor-ku har zamon-da osmonda koʻrinib qoladigan.

- Nima ekan u, pashshami?

– E, yoʻgʻ-e, bor-ku kichkina, yaltiroq...

- Arimi?

– Yoʻgʻ-e! Mitti-mitti, tilladek charaqlaydi, istagan tentak unga boqishi bilan xayoli qochib ketadi. Men jiddiy odamman. Xayol surishga aslo vaqtim yoʻq.

– Ha, yulduzlarmi?

– E, topding, yulduz.

- Besh yuz million

yulduz, degin? Nima qilasan ularni?

- Besh yuz million-u olti yuz yigirma ikki ming yetti yuz oʻttiz bitta. Men jiddiy odamman, aniqlikni yoqtiraman.
  - Xoʻsh, shuncha yulduzni nima qilasan?
  - Nima qilasan, deysanmi?
  - Ha.
- Hech narsa qilmayman. Men ularga egalik qilaman, xolos.
  - Yulduzlarga egalik qilasanmi?
  - Ha.

- Lekin men yoʻlda bir qirolni koʻrdim, u...

– Qirollar hech kimga egalik qilolmaydi. Ular faqat hukmronlik qiladi. Bu butunlay boshqa narsa.

- Yulduzlarga egalik qilishning senga nima keragi bor?

- Boy bo'lish uchun-da, nimaga bo'lardi.

– Boy boʻlishning nima keragi bor?

- Boy boʻlish, kimdir yangi yulduzlarni kashf etsa,

ularga ham egalik qilish uchun kerak.

«Buyam xuddi boyagi piyonistaga oʻxshab fikrlayapti», deya koʻnglidan oʻtkazdi Kichkina shahzoda va yana soʻroqni davom ettirdi:

- Yulduzlarga qanday egalik qilish mumkin?
- Yulduzlar kimniki? deb soʻradi korchalon ensasi qotib.
  - Bilmadim. Hech kimniki.
- Demak, meniki boʻladi. Chunki men buni birinchi boʻlib oʻylab topdim.
  - Shuning oʻzi basmi?
- Albatta-da. Aytaylik, koʻzadan olmos topib olsang-u, egasi boʻlmasa, u seniki boʻladi. Agar miyangga toʻsatdan biron-bir fikr kelib qolsa, darrov unga patent olasan: u endi butkul seniki. Men yulduzlarga shuning uchun ham egalik qilamanki, mengacha hech kim ularga egalik qilishni xayoliga ham keltirmagan edi.
- Toʻgʻri, dedi Kichkina shahzoda. Harqalay, ayt-chi, sen ularni nima qilasan?
- Ular ustidan hukmimni yurgizaman, dedi korchalon. Tinimsiz sanab turaman. Bu judayam qiyin ish. Ammo men jiddiy odamman.

Biroq Kichkina shahzodaga bu izoh kifoya qilmadi.

- Deylik, mening shohi roʻmolcham boʻlsa, uni boʻynimga oʻrab oʻzim bilan olib ketishim mumkin, – dedi u. – Mabodo, mening bir gulim boʻlsa, uzib olib ketishim mumkin. Lekin sen yulduzlarni oʻzing bilan birga olib ketolmaysan-ku!
- Toʻgʻri, ammo men ularni bankka qoʻyishim mumkin.
  - Qanday qilib?
- Mana bunday qilib: qogʻozga qancha yulduzim borligini yozib chiqaman-da, keyin shu qogʻozni tortmaga solib qulflab qoʻyaman.

- Boʻldimi shu bilan?

- Shuning oʻzi kifoya.

«Qizigʻ-a! – deb oʻyladi Kichkina shahzoda. – Hatto shoirona ham. Ammo unchalik jiddiy ish emas».

Nima jiddiy, nima nojiddiy - buni Kichkina shahzo-

da kattalar singari emas, oʻzicha tushunardi.

– Mening feruza gulim bor, uni har kuni ertalab sugʻoraman, – dedi u. – Uchta vulqonim bor, har haftada ularni tozalab turaman. Bittasi soʻngan, uni ham tozalayman, har ehtimolga qarshi. Gulimga ham, vulqonlarimga ham mening ularga egalik qilishimdan naf bor. Yulduzlarga esa sening egaligingdan zigʻirdek ham naf yoʻq...

Korchalon nimadir demoqchi boʻlib ogʻiz juftladi-yu, biroq javob topolmadi. Kichkina shahzoda

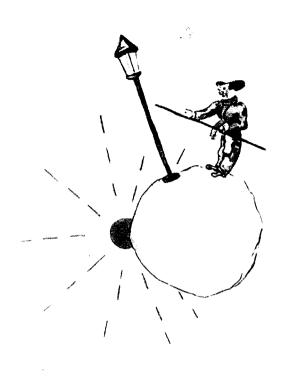
yoʻliga joʻnadi.

«Yoʻq, kattalar chindan ham nihoyatda antiqa xalq», deya soddalik bilan koʻnglidan kechirdi u yoʻlida davom etarkan.

XIV

Beshinchi sayyora judayam gʻaroyib edi. U boshqa sayyoralarning hammasidan kichkina boʻlib, sathiga bor-yoʻgʻi bitta fonus chiroq bilan charogʻbon joylashgan edi. Kichkina shahzoda, bepoyon koinot qa'rida garddek boʻlib ketgan, na birorta uy, na birorta tirik jon boʻlgan bu mitti sayyorada chiroq bilan charogʻbonning nima keragi borligiga mutlaqo tushuna olmadi.

«Ehtimol, bu odam ham tentakdir. Ammo u qirol, shuhratparast, piyonista va korchalon singari tentak emas. Uning ishida, harqalay, ma'no bor. U fonusini yoqqan paytda goʻyo yana bir yulduz chaqnagandek yoki yana bir gul ochilgandek boʻladi. Chirogʻini oʻchirgan paytda esa, goʻyo yulduz soʻngandek yoki

gul soʻlgandek boʻladi. Judayam ajoyib mashgʻulot ekan. Bu chinakamiga foydali boʻlsa kerak, chunki goʻzal ish».

Sayyoraning roʻparasiga yetib kelgach, u ehtirom bilan charogʻbonga ta'zim qildi.

- Salom, dedi u. Nega hozir chirogʻingni oʻchirding?
- Shart shunday, deb javob berdi charogʻbon. –
   Salom.
  - Qanaqa shart?
- Chiroqni kechqurun oʻchirishim kerak. Oqshoming xayrli boʻlsin!

U shunday deb chiroqni yana yoqdi.

- Unday bo'lsa, nega tag'in yoqding?

Shart shunday, – deb takrorladi charogʻbon horgʻin.

- Tushunmadim, - dedi Kichkina shahzoda tan

olib.

 Tushunadigan narsaning oʻzi yoʻq, – dedi charogʻbon. – Shart boʻlgandan keyin bajarish kerak. Salom!

Shunday deb chiroqni oʻchirdi-da, qizil katakli roʻmolcha bilan peshonasini artib:

 Kasbim juda ogʻir, – dedi. – Bir paytlar buning ma'nosi bor edi. Chiroqni kechqurun yoqardim, ertalab oʻchirardim. Ixtiyorimda dam olishga bir kun, uxlashga bir kecha qolardi...

- Xoʻsh, keyin shart oʻzgarib qoldimi?

– Shart oʻzgarmadi, – dedi charogʻbon. – Hamma balo shunda-da! Mening sayyoram kundan-kunga tezroq aylanmoqda, shart esa hamon oʻsha eskiligicha qolyapti.

– Endi nima qilasan? – deb soʻradi Kichkina

shahzoda.

– Nimayam qilardim? Sayyora bir daqiqa ichi-da toʻla aylanib chiqadi, nafas rostlashga bir soniya ham fursatim qolmaydi. Chiroqni har daqiqada yo-qib-oʻchirishga majburman.

– Ana xolos! Rosa qiziq-ku! Demak, sening sayyorangda kunning uzunligi bor-yoʻgʻi bir daqiqa

ekan-da!

 Nimasi qiziq ekan buning, – dedi charogʻbon e'tiroz bildirib. – Mana, hozir ikkalamiz bir oydan buyon gaplashib turibmiz.

- Bir oydan buyon?!

 Ha-da. Oʻttiz daqiqa. Oʻttiz kun. Oqshoming xayrli boʻlsin! U shunday deb yana chiroqni yoqdi.

Kichkina shahzoda charog bonga tikilib qoldi. Ahdiga sodiq bu odam unga hammadan koʻra koʻproq yoqqan edi. Bir paytlar oʻzining quyosh botishini yana

bir marta tomosha qilish uchun kursichani nari-beri surib yurganlari yodiga tushib ketdi-yu, bu yangi doʻstiga yordam bergisi keldi.

Menga qara, – dedi u charogʻbonga, – bir yoʻli
 bor: sen xohlagan paytingda dam olishing mumkin,

faqat...

-Mening doim dam olgim keladi, - dedi charogʻbon. Ahdga sodiq qolib ham dangasa boʻlish mumkin-da, axir!

- Sening sayyorang shunchalik kichkinaki, deb davom etdi Kichkina shahzoda, uch hatlab uni aylanib chiqishing mumkin. Bilasanmi, shunday tezlik bilan yurishing kerakki, quyosh hamisha sen tarafda boʻlishi lozim. Qachon dam olging kelsa, ketaverasan, ketaverasan... Shunda kunning uzunligi sen xohlagancha davom etadi.
- E, buning foydasi kam, dedi charogʻbon. Men dunyoda hamma narsadan ham uyquni yaxshi koʻraman.
- Unda, ahvoling chatoq, dedi Kichkina shahzoda achinib.

Ahvolim chatoq, – deb tasdiqladi charogʻbon. –
 Salom. Shunday deb tagʻin chiroqni oʻchirdi.

«Ana odam! – dedi Kichkina shahzoda oʻzicha, yoʻlida davom etarkan. – Hoynahoy qirol ham, shuhratparast-u piyonista ham, korchalon ham undan nafratlangan boʻlurdi. Ammo menimcha, ularning orasida eng rasosi shu. Ehtimol, faqat oʻzi haqidagina oʻylamasligi uchun ham u shunaqadir».

Kichkina shahzoda asta xoʻrsindi.

«Mana men doʻst tutinishim mumkin boʻlgan odam, – deb oʻyladi yana. – Lekin uning sayyorasi shu qadar kichkinaki, ikki kishi sigʻmaydi...»

Bu ajoyib sayyoraga boshqa bir sabab tufayli ham achinayotganini tan olmoqqa u botinolmadi: bu yerda yigirma toʻrt soat mobaynida quyosh botishini bir ming to rt yuz qirq marta tomosha qilish mumkin edida!

XV

Oltinchi sayyora avvalgisidan oʻn barobar katta edi. Unda yostiqdek-yostiqdek kitoblar yozadigan chol yashardi.

– Ana buni qarang-a! Sayyoh keldi! – deb xitob qil-di u Kichkina shahzodani koʻrib.

Kichkina shahzoda nafas rostlash uchun stol yoniga oʻtirdi. Benihoya koʻp yoʻl yurib obdan charchagan edi u!

- Qayerdansan? deb soʻradi chol.
- Bu katta kitobingiz nimasi? deb soʻradi Kichkina shahzoda. – Bu yerda nima qilib oʻtiribsiz?
  - Men geografman, dedi chol.
  - Geograf degani nima?
- Bu degani daryo-yu dengizlarning, shahar va togʻlarning, choʻl-u biyobonlarning qayerda joylashganini biladigan odam.
- E, zoʻr ekan! dedi Kichkina shahzoda. Chindan ham, mana buni haqiqiy ish desa arziydi!

U shunday deb geografning sayyorasiga nazar tashladi. U umrida hech qachon bunday katta sayyorani koʻrmagan edi.

- Sayyorangiz judayam chiroyli ekan, dedi u. –
   Ayting-chi, okeanlar bormi bu yerda?
  - Bunisini bilmadim, dedi geograf.
- -E-e,-dedi Kichkina shahzoda hafsalasi pir boʻlib.-Togʻ bormi, togʻ?
  - Bilmayman, dedi geograf.
  - Shaharlar, daryolar, sahrolar-chi?
  - Buniyam bilmayman.
  - Axir siz geografsiz-ku!
  - Boʻlmasa-chi! dedi chol viqor bilan. Gap

shunda-da: men sayyoh emas, geografman. Menga sayyohlar juda-juda yetishmaydi. Chunki shaharlar, daryo-yu togʻlar, dengiz-u okeanlarni, choʻl-u biyobonlarni geograflar hisoblab qayd etmaydi. Geograf – bu katta odam, uning sangʻib yurishga vaqti yoʻq. U oʻz kabinetidan chiqmaydi, ammo sayyohatchilarni qabul qilib, ularning hikoyalarini yozib oladi. Agar ularning birortasi qiziqroq voqeani aytib bersa, geograf hujjat toʻplab, shu sayyohning bama'ni odammi yoki betayinligini tekshiradi.

- Nima uchun?
- Chunki sayyoh aldab uydirmalarni soʻzlagan boʻlsa, geografiya darsliklari chalkashib ketadi-da. Agar u koʻproq ichadigan boʻlsa, tagʻin tashvish ortdi, deyaver.
  - Nega?
- Negaki, piyonistalarning
   koʻziga hamma narsa ikkita
   boʻlib koʻrinadi. Uning gapiga ishonib, geograf bitta
   togʻni ikkita deb yozib qoʻyishi mumkin.

4

- Men bir odamni bilardim... Undan yomon sayyoh chiqardi, deb qoʻydi Kichkina shahzoda.
- Boʻlsa bordir. Xoʻsh, shunday qilib, agar sayyoh bama'ni odam boʻlib chiqsa, keyin uning kashfiyoti tekshiriladi.
  - Qanday tekshiriladi? Borib koʻrib kelinadimi?
- E, yoʻq. Bu judayam murakkab ish. Shuncha-ki, sayyohdan kashfiyotini tasdiqlaydigan ashyoviy dalil talab etiladi, xolos. Masalan, agar u ulkan bir togʻni kashf etgan boʻlsa, undan katta-katta xarsangtoshlarni olib kelib koʻrsatishi kerak. Geograf birdaniga hayajonga tushdi. E, aytmoqchi, oʻzing ham sayyohsan-ku! Hoynahoy, gʻoyat uzoqdan kelgandirsan. Menga oʻz sayyorang haqida gapirib ber!

Geograf oldidagi qalin daftarini ochdi-da, qalam yoʻna boshladi. Sayyohlarning hikoyalari avval qalamda yozib olinadi, kashfiyotni tasdiqlaydigan ashyoviy dalil keltirgachgina, ularning xotiralarini siyoh bilan yozish mumkin.

– Qulogʻim senda, – dedi geograf.

- He, mening sayyoramda unchalik qiziq narsa yoʻq, - dedi Kichkina shahzoda. - U yerda hamma narsa nihoyatda kichkina. Uchta vulqon bor, ikkitasi uygʻoq, bittasi allaqachon soʻngan. Lekin bilib boʻlmaydi-da.
  - Ha, bilib boʻlmaydi, deb ma'qulladi geograf.
  - Keyin, mening bir gulim bor.
  - Gullarni hisobga olmaymiz, dedi geograf.
  - Nimaga?! Axir u judayam chiroyli-ku!
  - Chunki gullar efemer sanaladi.
  - «Efemer»ingiz nimasi?
- Geografiya kitoblari dunyodagi eng qimmatbaho kitoblardir? deb tushuntirdi chol. Ular hech qachon eskirmaydi. Zero, togʻning oʻz oʻrnidan qoʻzgʻalishi kamdan-kam uchraydigan hodisa. Yoki okeanning qurib qolishi... Biz faqat mangu va turgʻun narsalar xususidagina yozamiz.
- Biroq soʻngan vulqon qaytib uygʻonishi mumkin-ku, – deb uning gapini boʻldi Kichkina shahzoda.
   «Efemer» degani nima oʻzi?
- Vulqon uygʻoqmi, soʻnganmi, buning biz geograflar uchun ahamiyati yoʻq, – dedi geograf. – Muhimi shundaki, u togʻ. Togʻ esa oʻzgarmaydi.
- «Efemer» degani nima? deb tagʻin takrorladi
   Kichkina shahzoda.
  - Bu hademay yoʻq boʻladigan narsa, degani.
  - Mening gulim ham hademay yoʻq boʻladimi?
  - Albatta.

«Mening feruza gulim, mening yagona quvonchim mangu emas ekan, – deb anduh bilan shivirladi Kichkina shahzoda. – U balo-qazolardan, ofat-u toʻfonlardan oʻzini qanday asraydi? Bor-yoʻgʻi toʻrttagina tikani boʻlsa. Men uni tashlab ketdim, huvillagan sayyoramda volgʻiz oʻzi qolgan edi-va!»

Shundagina u tark etilgan guliga behad achinib ketdi, dilini gʻussa chulgʻadi. Ammo shu ondayoq iur'atini to'plab:

- Endi men gayogga borsam ekan, nima maslahat berasiz? - deb soʻradi.

- Yer degan bir sayyora bor, shunga borib koʻr, deb javob berdi geograf. – Uning nufuzi chakki emas...

Kichkina shahzoda yoʻlga tushdi, ammo fikr-yodi savyorasida qolgan yolgʻizgina gulda edi.

XVI

Shunday qilib, u qadam ranjida qilgan yettinchi sayyora Yer edi.

Yer – oddiy sayyoralardan emas! Bunda bir yuz yigirmata qirol (negr qirollari ham shunga kiradi. albatta), yetti ming geograf, toʻqqiz yuz ming korchalon, yetti yarim million piyonista, uch yuz oʻn bir million shuhratparast, xullas, jami ikki milliardga yaqin katta odam maviud.

Yerning naqadar kattaligi haqida sizga birmuncha tasavvur bermoq uchun shuni aytish bilangina kifoyalanaman: elektr kashf etilguniga qadar olti qit'ada charog'bonlarning to'rt yuz oltmish ikki ming besh yuz oʻn bir kishidan iborat ulkan lashkari tutib turilardi.

Agar chetdan razm solinsa, bu qoyilmaqom bir tomosha bo'lardi. Bu ulkan lashkarning xatti-harakatlari go'yo baletdagidek aniq bir qoidaga bo'ysunardi. «Sahna»ga birinchi boʻlib Yangi Zelandiya va Avstralivadagi charogʻbonlar chiqishardi. Ular chiroqlarini yoqib, uxlagani ketishardi. Kevin Xitoy charogʻbonlarining navbati kelardi. Oʻz «raqsi»ni ado etib. ular ham parda ortiga gʻoyib boʻlishardi. Ulardan soʻng Rossiya va Hindiston charogʻbonlariga gal tegardi. Keyin esa – Afrika va Yevropa, undan soʻng Janubiy Amerika va nihoyat, Shimoliy Amerikadagi charogʻbonlarning navbati yetardi. Shu

tariqa hech kim hech qachon adashib ketmas, hamma «sahna»ga oʻz vaqtida chiqardi. Ha, bu chindan ham qoyilmaqom tomosha edi!

Faqat shimoliy qutbdagi yagona fonusni yoqishi lozim boʻlgan charogʻbon bilan uning Janubiy qutbdagi hamkasbiga hammadan ham maza edi, ikkalasi ham ortiqcha tashvish-taraddudsiz yashardi: ular oʻz hunarini yilda ikki martagina koʻrsatardi, xolos.

XVII

Ba'zan haddan tashqari suxandonlik qilging kelib qolganda ozmi-koʻpmi mubolagʻa qilasan kishi. Mana, men ham charogʻbonlar haqida soʻzlayturib, haqiqatga birmuncha xilof ish tutdim. Ishqilib, sayyoramizni yaxshi bilmaydiganlarda u haqda notoʻgʻri tushuncha paydo boʻlmasa bas! Aslida odamlar Yer yuzida unchalik koʻp joyni egallamaydi. Agar unda istiqomat qiladigan ikki milliard odam toʻplanib, xuddi mitingdagidek yelkama-yelka tursa, ular ortiqcha qiynalib-netmay, uzunasiga kengligi yigirma mil keladigan maydonga bemalol joylashgan boʻlur edi. Butun insoniyatni Tinch okeandagi tangadekkina orolchaga ham sigʻdinib yuborish mumkin.

1 258

Kattalar, albatta, bu gapingizga ishonmavdilar. Ular oʻzlarini juda koʻp joyni egallaydigan chogʻlaydilar, oʻzlarini xuddi baobablardek bahaybat va ulug'vor hisoblaydilar. Siz shunda ularaniq hisob-kitob qilib chiqishni taklif eting. gap ularga ma'qul bo'ladi, axir ular ragam desa oʻlib golishadi-ku. Siz esa hu boʻlmagʻur arifmetika hilan boshingizni qotirib yotmang. Uning sariq chaqalik ham foydasi yoʻq. Bilaman,

siz shundoq ham menga ishonasiz.

Alqissa, Kichkina shahzoda Yerga tushgach, atrof-javonibda biror tirik jonni koʻrmay, behad hayron boʻldi. Hatto, adashib boshqa sayyoraga kelib qoldimmikin, degan xayolga ham bordi. Biroq shu payt oyogʻi ostida, qum uzra kulcha boʻlib yotgan allaqanday kulrang narsa qoʻzgʻalib qoʻydi.

- Salom, dedi Kichkina shahzoda har ehtimolga qarshi.
  - Salom, deb javob berdi ilon.
  - Men qanday sayyoraga kelib qoldim?
  - Yerga, dedi ilon. Afrikada turibsan hozir.
  - Shunaqami? Nima, Yerda odam yashamaydimi?
- Bu joy sahro. Sahroda hech kim yashamaydi. Ammo Yer katta.

Kichkina shahzoda tosh ustiga oʻtirib, osmonga tikildi.

Qani endi, yulduzlarning nega charaqlashini bilsam,
 dedi u oʻychan ohangda.
 Chamasi, ular ertami-kechmi har kim oʻz yulduzini topib olishi uchun

charaqlab tursa kerak. Koʻryapsanmi, huv ana mening sayyoram – shundoqqina tepamizda... Ammo u qanchalar uzoqda, eh-he!

– Chiroyli sayyora ekan, – dedi ilon. – Yerga nega

kelding, nima qilasan bu yerda?

 Men feruza gulim bilan urishib qoldim, – deya iqror boʻldi Kichkina shahzoda.

- E, shunday degin...

Ikkovi ham jimib qoldi.

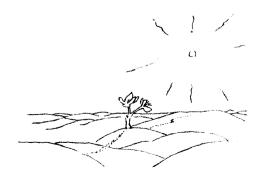
- Odamlar qayoqda, odamlar?
   deb tagʻin soʻradi nihoyat Kichkina shahzoda.
   Sahroda, harqalay, oʻzingni yolgʻiz sezarkansan kishi...
- Odamlar orasida ham oʻzingni yolgʻiz sezaverasan, deb qoʻydi ilon.

Kichkina shahzoda unga sinchiklab tikildi.

- Gʻalati jonivor ekansan, dedi u. Yoʻgʻonliging barmoqdek kelmaydi-yu...
- Ammo men qirolning barmogʻidan koʻra koʻproq qudratga egaman, deb e'tiroz bildirdi ilon.

Kichkina shahzoda kulimsiradi:

- Nahotki sen shu qadar qudratli boʻlsang? Loaqal panjang ham yoʻq-ku. Sen hatto sayohat qilishga ham yaramaysan...
- Men seni birorta kema yetolmaydigan olis manzillarga olib ketishim mumkin, – dedi ilon, soʻng Kichkina shahzodaning boldiriga

halqa boʻlib chirmashdi. – Kimgaki tegsam, uni asliga – tuproqqa aylantiraman, – dedi u. – Ammo sen yulduzdan tushib kelgansan, yulduzdek poksan...

Kichkina shahzoda indamay turaverdi.

- Senga rahmim keladi, deya davom etdi ilon. Tosh-metin bu zaminda sen shu qadar zaif, ojizsanki... Yodingda boʻlsin, qachonki olisda qolgan sayyorangni eslab yuraging gʻussaga toʻlsa, men senga yordam qilishim mumkin. Men...
- Gapingni juda yaxshi tushundim, dedi Kichkina shahzoda. - Ammo nega doim jumboq bilan soʻzlaysan?
  - Men hamma jumboqlarni hal etaman, dedi ilon.
     Ikkalasi tagʻin jimib qoldi.

XVIII

Kichkina shahzoda sahroni kesib oʻtdi-yu, hech kimni uchratmadi. Yoʻlda faqat nimjongina, rangpar bir gulga duch keldi.

- Salom, dedi Kichkina shahzoda.
- Salom, deb javob qaytardi gul.
- Odamlar qayoqda? deb muloyim ohangda soʻradi Kichkina shahzoda.

Kunlarning birida yonginasidan oʻtib ketayotgan karvonga gulning koʻzi tushgan edi.

- Odamlar deysanmi? Ha-a... Ular, chamasi, beshtami-oltita edi. Men ularni koʻp yil burun koʻrgan edim, ammo ularni qayerdan izlash kerakligini bilmayman. Shamoldek uchib yurishadi, ildizi yoʻq ularning, shuning uchun ham topish qiyin.
  - Xayr, yaxshi qol, dedi Kichkina shahzoda.
  - Xayr, dedi gul.

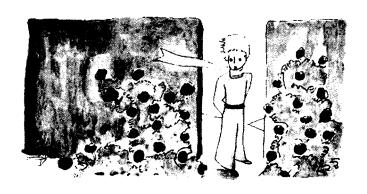
Kichkina shahzoda baland toqqa chiqib borardi. Shu paytgacha u oʻzining tizzasidan keladigan uchta vulqonidan boshqa birorta togʻni koʻrmagan edi. Soʻngan vulqon unga kursi boʻlib xizmat qilardi. Shu sababli, u hozir bu yuksak togʻdan turib sayyorani boshdan-oyoq koʻzdan kechirsa boʻlar, undagi jamiki odamlarni ham koʻrsam kerak, degan fikrga keldi. Biroq togʻ tepasiga chiqib borgach, ignadek oʻtkir va

ingichka choʻqqilargagina koʻzi tushdi, xolos.

- Salom, dedi u har ehtimolga qarshi.
- Salom,.. salom... deya aks-sado yangradi.
- Siz kimsiz? –
   deb soʻradi Kichkina shahzoda.
- Siz kimsiz
   kimsiz... kimsiz... deya aks-sado yang-radi yana.
- Kelinglar, doʻst boʻlaylik, men yakka-yu yolgʻizman, dedi u.
- Yakka-yu yolgʻiz... yolgʻiz..., deya aks-sado yangradi. «Shunchalik ham gʻalati sayyora boʻladimi! deb oʻyladi Kichkina shahzoda. Yap-yalangʻoch, tap-taqir, hamma tomoni igna. Odam-larida quvvai hofiza ham yetishmas ekan. Aytgan gapingni takrorlashdan boshqa narsani bilmaydi... Uyimda feruza gulim bor edi, u mening koʻrar koʻzim, quvonchim edi, u hamisha birinchi boʻlib soʻylardi».

Kichkina shahzoda qum barxanlari aro, qoya va muzliklar aro uzoq kezib yurdi va nihoyat, yoʻlga tushib oldi. Har qanday yoʻl esa odamzod huzuriga eltadi.

- Salom,- dedi u.

Uning qarshisida gul-chechaklarga toʻla bir chamanzor yastanib yotardi.

- Salom, - deb javob qaytarishdi gullar.

Shunda Kichkina shahzoda bu gullarning barchasi uning feruza guliga oʻxshash ekanini payqadi.

- Toʻxtang, sizlar kimsiz? deb soʻradi u lol boʻlib.
- Bizlar gulmiz, deb javob berishdi gullar.
- Shunaqami... dedi Kichkina shahzoda boʻshashib.

Soʻng daf'atan oʻzini benihoya baxtsiz sezdi. Feruza gul unga, butun olamda men kabi zebo sanam yoʻq, deb aytgan edi. Mana, hozir poyidagi bu chamanzorda erka guli yangligʻ gullarning besh mingtasi yal-yal tovlanib turibdi!

«Agar buni koʻrsa, u qanchalar xafa boʻlardiya! – deb oʻyladi Kichkina shahzoda. – Chamasi, kulgili koʻrinmaslik uchun u zoʻr berib yoʻtala boshlagan, oʻzini hatto jon taslim qilayotgandek koʻrsatgan boʻlur edi. Men esa uning ortidan xuddi bemorning ortidan yurgandek ergashib, taskin-tasalli berishga majbur boʻlardim, aks holda, meni tashvish-u uyatga qoʻyish uchun ham u jon taslim qilardi...»

Keyin xayoliga yana shunday fikr keldi: «Men oʻzimcha dunyoda tanho gulga egaman, deb yurardim, hech qayda uning tengi-yu oʻxshashi yoʻq, deb oʻylardim, vaholanki, u oddiygina bir gul ekan. Mening bor bud-shudim oʻsha oddiygina gul-u, boʻyi tizzamdan keladigan uchta vulqondan iborat edi, uning ham bittasi soʻngan, kim bilsin, balki abadiy uygʻonmas... endi mening podsholigim qoldimi...»

U maysa uzra yuztuban tushgancha, yigʻlab yubordi.

XXI

Xuddi shu payt roʻparasida Tulki paydo boʻldi.

- Salom, - dedi u.

– Salom, – deya alik oldi Kichkina shahzoda xushfe'llik bilan, biroq tevarak-atrofiga alanglab, hech kimni koʻrmadi.

Men bu yerdaman,degan ovoz eshitil-di yana.Daraxtning tagidaman...

Sen kimsan?
deb soʻradi Kichkina shahzoda.
Bunchayam chiroylisan!

– Men – Tulkiman, – dedi Tulki.

– Men bilan oʻynagin, – deb oʻtindi Kichkina shahzoda. – Bilsang, hozir shu qadar xafamanki...

– Sen bilan oʻynayolmayman, – dedi Tulki. – Men

qoʻlga oʻrgatilmaganman.

- E, kechirasan, boʻlmasa, dedi Kichkina shahzoda, ammo biroz oʻylanib: «Qoʻlga oʻrgatilmagan» degani nima? deb soʻradi.
- Bu yerlik emas ekansan-da, dedi Tulki. Nima izlab vuribsan bu joylarda?
- Odamlarni izlayapman, dedi Kichkina shahzoda. – «Qoʻlga oʻrgatish», degani nima?
- Odamlarni izlayapman degin? Ularning yonida quroli boʻladi, shuni taqib ovga chiqishadi. Juda chatoq-da, shunisi. Ular tovuq ham boqishadi. Yagona ma'qul ishi shu ularning. Sen tovuq izlamayapsanmi?

– Yoʻq, – dedi Kichkina shahzoda. – Men doʻst izlab yuribman. Xoʻsh, «qoʻlga oʻrgatish» degani nima?

Bu allaqachonlar unut boʻlib ketgan tushuncha,
 deb tushuntirdi Tulki.
 Bu degani – rishta bogʻlamoq demakdir.

- Rishta bogʻlamoq?

– Xuddi shunday, – dedi Tulki. – Hozir sen men uchun dunyodagi oʻzingga oʻxshagan yuz ming bolaning birisan, xolos. Hozircha sen menga kerak emassan, men ham senga kerak emasman. Men ham senga hozir dunyodagi yuz minglab tulkining biriman, xolos. Ammo bordi-yu sen meni qoʻlga oʻrgatsang, ikkimiz bir-birimizga kerak boʻlib qolamiz. Sen men uchun dunyodagi yagona odamga aylanasan. Men ham sen uchun dunyoda yagonaga aylanaman...

 Tushungandek boʻlyapman, – dedi Kichkina shahzoda. – Bir gul bor edi... chamasi, u meni qoʻlga

oʻrgatgan ekan...

Boʻlishi mumkin,- deb tasdiqladi Tulki. - Yer yuzida nimalar boʻlmaydi, deysan.

– Bu voqea Yerda boʻlmagan, – dedi Kichkina shahzoda.

Tulki hayron qoldi:

- Qayerda boʻlgan? Boshqa sayyoradami?
- Ha.
- O'sha sayyorada ham ovchilar bormi?
- Yoʻq.
- E, soz ekan-ku! Tovuq bormi?
- Yoʻq.
- Bir kam dunyo degani shu ekan-da! deb xoʻrsindi Tulki. Ammo zum oʻtmay, tagʻin soʻz boshladi: - Hayotim judayam zerikarli. Men toyugni poylavman, odamlar esa meni poylaydi. Tovuqniyam hammasi bir xil, odamniyam. Shuning uchun hayotim mudom zerikish bilan oʻtadi. Agar sen meni qoʻlga oʻrgatsang, qorongʻi turmushimga nur kirardi. Shunda sening oyoq tovushlaringni men minglab odam ichidan ajrata oladigan bo'laman. Hozir odam sharpasini sezsam, bas, darhol bekinish payiga tushaman. Ammo meni qoʻlga oʻrgatsang bormi, qadam olishing xuddi ohanrabo musiqa yanglig' meni o'ziga chorlaydi-yu, yashirinib yotgan joyimdan istiqbolingga yugurib chiqaman. Undan keyin, huv anavi bugʻdoyzorni koʻryapsanmi? Qara, bugʻdoy gʻarq pishib yotibdi. Men don-dun yemayman, gʻalla bilan ishim yoʻq. Bug'doyzor dalalarning men uchun hech qanday ma'nosi yo'q. Buning qanchalar qayg'uli ekanini bil-

sang edi! Sening sochlaring ajoyib, tillarang tovlanadi. Agar meni qoʻlga oʻrgatsang, shunday soz boʻladiki! Oltin tusli bugʻdoyzor endi menga seni eslata boshlaydi. Va shunda men boshoqlarning shamolda chayqalishini yaxshi koʻrib qolaman...

Tulki jimib qoldi, Kichkina shahzodaga uzoq termildi, nihoyat:

- Iltimos... meni qoʻlga oʻrgatgin, dedi.
- Jonim bilan oʻrgatardim-u, dedi Kichkina shahzoda, lekin vaqtim ziqroq-da. Men hali doʻstlar orttirishim, juda koʻp narsalarni bilib olishim kerak.
- Faqat qoʻlga oʻrgatilgan narsalarnigina bilib olish mumkin, – dedi Tulki. – Hozir odamlarning biror narsani bilishga vaqti qol-

magan. Hamma narsani tayyorligicha magazindan olishadi. Lekin doʻst sotadigan magazin yoʻq-da, shuning uchun ham odamlar endi doʻst orttirmaydi. Agar doʻst orttirmoqchi boʻlsang, meni qoʻlga oʻrgataqol!

Xoʻp, buning uchun nima qilish kerak? – deb soʻradi

Kichkina shahzoda.

– Sabr-toqatni bir joyga yigʻish kerak, – deb javob berdi Tulki. – Dastlab, sal uzoqroqda, huv anavi yerdagi maysaning ustiga kelib oʻtirasan. Men senga avval biroz hadiksirab qarayman, sen bunga indamaysan, maylimi? Chunki soʻz bir-birimizni anglashimizga xalaqit beradi, xolos. Keyin esa kun sayin asta-sekin yaqinroq kelib oʻtiraverasan...

Ertasiga Kichkina shahzoda yana shu joyga keldi.

- Yaxshisi, har kuni bir paytda kelaqolgin, deb iltimos qildi Tulki. Masalan, agar soat toʻrtda keladigan boʻlsang, men soat uchdan oʻzimni baxtiyor his qila boshlayman. Muddat yaqinlashgan sari bu quvonch orta boradi. Soat toʻrtda esa yuragim hayajonga toʻlib shodumonlik bilan tepa boshlaydi. Ana shundagina men baxt-saodatning qadrini sezaman! Bordi-yu sen har kuni har xil vaqtda keladigan boʻlsang, meni bu baxtiyorlik tuygʻusidan mahrum qilasan... Rasm-rusumni toʻgʻri bajo keltirish kerak.
- Rasm-rusum nima? deb soʻradi Kichkina shahzoda.

Buyam allaqachon unutilgan narsa, – deya tushuntirdi Tulki. – U shunday bir narsaki, u tufayli qaysidir bir kun boshqa kunlarga mutlaqo oʻxshamaydi, u tufayli qaysidir davr boshqa davrlarga mutlaqo oʻxshamaydi. Masalan, mening payimda yuradigan ovchilarda shunday rasm-rusum bor: ular payshanba kunlari qishloqi oyimqizlar bilan koʻngilxushlik qilishadi. Shuning uchun ham payshanba degani juda ajoyib kun-da! Shu kunlari men asta sayr qilgani chiqaman, hatto uzumzorning chekkasigacha bemalol boraman. Agar ovchilar ma'lum kunlarda emas, xohlagan paytlarida koʻngilxushlik qilaversalar, hamma kunlar bir xil boʻlib qolardi, unda men hordiq nimaligini bilmay oʻtib ketardim.

Shu tariqa Kichkina shahzoda Tulkini qoʻlga oʻrgatdi. Mana, nihoyat ayriliq chogʻi ham yetdi.

- Endi seni eslab yigʻlab yuraman, deya xoʻrsindi Tulki.
- Ayb oʻzingda, dedi Kichkina shahzoda. Seni ranjitishni sira-sira istamasdim, axir oʻzing aytgan eding-ku, meni qoʻlga oʻrgat, deb...
  - Ha, albatta, dedi Tulki.
  - Lekin yigʻlayman, deyapsan-ku!
  - Albatta yigʻlayman-da.
  - Demak, seni qoʻlga oʻrgatib notoʻgʻri qilibman-da.
- Yoʻq, deb bosh chayqadi Tulki, bundan xafa emasman. Esingdami, oltin boshoq haqida senga aytgan gaplarim? U jimib qoldi, oradan sal oʻtgach, tagʻin qoʻshib qoʻydi: Oʻsha gulzorga yana bir marta borib qaragin, feruza gulingning olamda chindan ham yagona ekaniga ishonch hosil qilasan. Qaytib kelganingdan soʻng, xayrlashar chogʻi seni yana bir sirdan ogoh etaman. Mayli, bu senga mendan hadya boʻlsin.

Kichkina shahzoda chamanzorga qarab ketdi.

- Sizlar mening feruza gulimga sirayam oʻxsha-

maysizlar, - dedi ularga. - Sizlar hali hech nima emassizlar, chunki sizlarni biror kimsa qoʻlga oʻrgatgan emas, sizlar ham biror kimsani qoʻlga oʻrgatgan emassizlar. Mening Tulkim ham avval shunday edi. vuz minglab boshqa tulkilardan aslo farqi voʻq edi. Ammo men u bilan do'st tutindim, endi u men uchun yorugʻ olamdagi yagona tulkiga aylandi.

Gullar xijolatdan qip-qizarib ketishdi.

Sizlar chiroylisizlar, ammo dilingiz bo'mbo'sh. – deva davom etdi Kichkina shahzoda. – Sizlarni deb odamning gurbon boʻlgisi kelmaydi. Albatta, feruza gulimga tasodifan koʻzi tushib qolgan oʻtkinchi uni soʻzsiz sizlarga oʻxshaydi, deb aytishi mumkin. Ammo uning yolgʻiz oʻzi menga sizlarning barchangizdan koʻra qadrliroq. Chunki men har kuni sizlarni emas, uni sug'organman-da. Parda tortib, shisha qalpoq tutib sizlarni emas, uni izgʻirin-u sovuqlardan asrab-ayaylaganman. Uni deb. kapalaklar tezrog ochib chiqib u bilan oʻynasin, deb gʻumbaklar olib kelganman. Men uning arz-u dodini ham, firog'ini ham eshitganman, hatto sukutga cho'mgan chog'larida ham ko'nglini sezib turganman. U – meniki, u mening yolgʻizim, yagonam...

Shundan soʻng Kichkina shahzoda Tulkining yo-

niga qaytib keldi:

- Xayr, yaxshi qol... - dedi u.

- Xayr, yaxshi bor, - dedi Tulki. - Mana senga aytmoqchi boʻlgan sirli gapim: faqat koʻngil koʻzigina ochiq, eng asosiy narsani koʻz bilan koʻrolmaysan.

- Eng asosiy narsani koʻz bilan koʻrolmaysan. deb takrorladi Kichkina shahzoda, bu hikmatni eslab

golish uchun.

- Guling senga shuning uchun ham qadrliki, un-

ga koʻnglingni bergansan.

- Chunki unga koʻnglimni berganman ... - deb takrorladi Kichkina shahzoda yaxshiroq eslab qolish uchun.

- Odamlar bir haqiqatni unutdilar, dedi Tulki, ammo sen aslo yodingdan chiqarma: kimniki qoʻlga oʻrgatgan boʻlsang, uning taqdiriga hamisha javobgarsan. Unutma, feruza guling uchun ham javobgarsan.
- Feruza gulim uchun javobgarman ... deb takrorladi Kichkina shahzoda yaxshiroq eslab qolish uchun ...

XXII

- Salom, dedi Kichkina shahzoda.
- Salom, deb javob qildi bekat nazoratchisi.
- Nima qilib turibsan bu yerda? deb soʻradi Kichkina shahzoda.
- Yoʻlovchilarni saralayapman, dedi nazoratchi. – Mingta-mingta qilib poyezdga oʻtkazaman-da, birini oʻngga, ikkinchisini soʻlga joʻnataman.

Shu payt yop-yorugʻ derazalarining oynalarini yarqiratgancha tezyurar poyezd gumburlab oʻtib qoldi. Bekat nazoratchisining doʻkonchasi ham zirillab ketdi.

- Namuncha shoshadi bu? deb hayron boʻldi Kichkina shahzoda. – Shunchalik oshiqib nimani izlaydi?
- Buni hatto mashinistning oʻziyam bilmaydi, dedi nazoratchi.

Ikkinchi tomonga ham tezyurar bir poyezd pishqirgancha shovqin solib oʻtib ketdi.

- Bu boya oʻtib ketganga yetib olmoqchimi? deb soʻradi Kichkina shahzoda.
- E, qayoqda, dedi nazoratchi. Vagonning ichida hozir hamma yo uxlab yotibdi, yo deraza oldida qoʻl qovushtirgancha esnab oʻtiribdi. Faqat bolalargina burnilarini oynaga tirab tashqariga tikilib ketayotgan boʻlsa kerak.
- Faqat bolalargina nima izlab yurganini biladi, dedi Kichkina shahzoda oʻzicha. Ular latta qoʻgʻir-

choqqa ham yurak-bagʻrini berib mehr qoʻyadi, shu sababli u ularga benihoya qadrli boʻlib qoladi. Shu sababli ham boladan qoʻgʻirchogʻi tortib olinsa, oʻksiboʻksib yigʻlaydi...

- Ularning baxti-da, - dedi nazoratchi.

XXIII

- Salom, dedi Kichkina shahzoda.
- Salom, dedi savdogar.

U tashnalikni bosuvchi, takomillashtirilgan qandaydir bir ichimlik sotib oʻtirardi. Shu ichimlikdan besh-olti qultum ichilsa bas, keyin bir hafta chanqov nimaligini bilmay yuraverish mumkin.

- Buni sotishdan ma'ni nima? deb soʻradi Kichkina shahzoda.
- Bu narsa vaqtni juda qattiq tejashga yordam beradi, – dedi savdogar. – Mutaxassislarning hisobiga qaraganda, shu ichimlik tufayli haftasiga ellik uch daqiqa tejash mumkin ekan.
  - Xoʻsh, oʻsha ellik uch daqiqada nima qilinadi keyin?
  - Xohlagan ishingni qilaverasan.

«Agar mening ellik uch daqiqa ortiqcha vaqtim boʻlsa edi, – deb koʻnglidan oʻtkazdi Kichkina shahzoda, – toʻppa-toʻgʻri buloq boshiga borardim-u...»

XXIV

Falokatga uchraganimga rosa bir hafta boʻlgan edi, gʻaroyib ichimlik sotadigan savdogar haqida eshitgach, soʻnggi qultum suvimni ichib tugatdim.

– Ha-a, – dedim Kichkina shahzodaga qarab, – bu aytgan gaplaring hammasi qiziq, ammo men hali samolyotimni tuzatolganim yoʻq, mana, koʻrding, oxirgi tomchi suvni ham quritdim, agar toʻppa-toʻgʻri buloq

boshiga borib qolsam, men ham oʻzimni behad baxtiyor hisoblardim.

- Men do'st bo'lgan Tulki aytardiki...

- Azizim, hozir tulki-pulking qulogʻimga kirmaydi!

- Nega?

Chunki tashnalikdan oʻlib ketishimga koʻzim yetib turibdi...

U gap nimadaligini baribir tushunmadi-da, yana e'tiroz bildirdi:

– Doʻsting boʻlsa yaxshi-da, qoʻrqmay oʻlimga ham boraversang boʻladi. Mana men Tulki bilan doʻst boʻlganimdan shunday xursandmanki...

«Qanday dahshatli balo xavf solib turganini u sezmaydiyam, bilmaydiyam. Umrida hech qachon na ochlikni, na tashnalikni koʻrgan. Unga quyosh nurining oʻzi kifoya...»

Men buni tovush chiqarib aytmadim, oʻzimcha oʻyladim, xolos. Biroq Kichkina shahzoda menga qaradi-da, toʻsatdan:

– Men ham chanqadim... yur, quduq qidirib koʻramiz, – dedi.

Men horgʻin qoʻl siltadim: bu poyonsiz sahroda tusmollab quduq izlashdan nima ma'no bor? Ammo bari bir yoʻlga tushdik.

Uzoq vaqt bir-birimizga churq etmay bordik; nihoyat, qorongʻi tushib, osmonda birin-ketin yulduzlar charaqlay boshladi. Tashnalikning zoʻridan meni biroz bezgak ham tutmoqda edi, shu bois yulduzlarni tushdagidek elas-elas koʻrardim. Kichkina shahzodaning gapi yodimga tushib, soʻradim:

– Demak, tashnalik nimaligini sen ham bilar ekansan-da?

Biroq u indamadi, faqat shunchaki soʻzlagandek:

 Suv ba'zan yurakka ham kerak bo'ladi... – deb qo'ydi. Uning nima demoqchiligini tushunmadim-u, soʻrab ham oʻtirmadim – uni soʻroq qilishning behuda ekanini yaxshi bilardim.

U nihoyat, holdan toyib, qumga muk choʻkdi. Men ham yoniga ohista choʻzildim. Allamahalgacha hech birimiz churq etmadik. Bir payt u sekingina:

 Yulduzlar judayam chiroyli, chunki qayeridadir guli bor, faqat koʻrinmaydi, xolos, – deb qoldi.

– Ha, albatta, – dedim men, oy yogʻdusida tovlanib yotgan qum toʻlqinlariga tikilgancha.

 Sahro ham chiroyli... – deb qoʻshib qoʻydi Kichkina shahzoda.

Bu gap chindan ham toʻgʻri edi. Sahro menga hamisha yoqadi. Qum barxaniga chiqib oʻtirasan, hech narsa koʻrinmaydi, hech narsa eshitilmaydi, ammo baribir sahro qoʻynida nimadir bilinar-bilinmas yaltiraydi...

– Bilasanmi, sahro nima uchun yaxshi? – dedi u. – Chunki uning bagʻrida, koʻz ilgʻamas allaqayerlarda buloqlar yashiringan boʻladi...

Hayratdan qotib qoldim. Birdaniga qumlardan taralib yotadigan sirli yogʻduning nima ekanini angladim. Bir paytlar, yosh bola chogʻimda koʻhna bir uyda yashardim. Naql qilishlaricha, bu uyga katta bir xazi-

65

na koʻmilgan ekan. Ravshanki, uni biror kimsa hech qachon topib ololmadi, kim bilsin, balki biror kimsa hech qachon qidirib ham koʻrmagandir. Ammo oʻsha mish-mish tufayli uy goʻyo tilsim qilingandek sehrli koʻrinardi – uning bagʻrida sir pinhon edi...

- Ha-a, - dedim ohista. - Yulduzmi, uymi, sahromi, nimaiki boʻlmasin, undagi eng goʻzal narsa koʻzga koʻrinmaydigan narsadir.

 Do'stim Tulki bilan hamfikr ekansan, judayam xursand bo'ldim, – dedi Kichkina shahzoda quvonib.

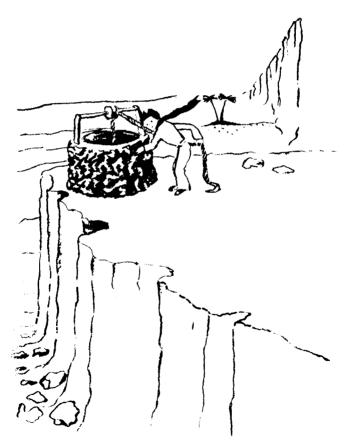
Saldan keyin u uxlab qoldi. Men uni qoʻlimda koʻtargancha yoʻlda davom etdim. Oʻz-oʻzimdan hayajonlanib ketgan edim. Nazarimda, qoʻlimda nafis bir xazinani koʻtarib borayotgandek edim. Nazarimda, Yer yuzida bundan koʻra nozik va nafisroq hech narsa yoʻqdek tuyulardi. Oy yogʻdusida uning boʻzdek oqargan manglayiga, yumuq mijjalariga, shamolda toʻzgʻib yotgan tillarang kokillariga termilib borarkanman, oʻzimga-oʻzim, bularning barchasi – shunchaki qobiq, der edim. Eng asosiy narsani koʻz ilgʻamaydi, u siyratda, botinda pinhon...

Uning xiyol ochiq lablarida tabassum oʻynardi, ularga tikilib turib oʻzimcha yana shunday deb oʻyladim: mana, Kichkina shahzoda, beozorgina uxlab yotibdi, feruza guliga shunchalar sadoqatliki, odamning beixtiyor koʻngli erib ketadi, gulining yodi-xayoli, sham shu'lasining sharpasidek, uni biron zum, hatto uyqusida ham tark etmaydi... Va shunda men uning aslidagidan ham koʻra nozikroq ekanini angladim. Axir sham shu'lasini ehtiyot qilish kerak – quturgan shamol uni oʻchirib qoʻyishi mumkin...

Alqissa, shu tariqa yoʻl yurdim-u moʻl yurdim va tong chogʻi bir quduq boshiga yetib bordim.

Odamlar jon-jahdi bilan tezyurar poyezdlarga oshiqib nima izlayotganini oʻzlari ham bilmaydi, – dedi Kichkina shahzoda.
 Shuning uchun ham orom neligini bilmay goh bir tomonga, goh ikkinchi tomonga zir yuguradilar...
 Xiyol oʻtgach, shunday deb qoʻshib qoʻydi:
 Lekin bari behuda...

Biz topgan bu quduq Sahroyi kabirdagi boshqa quduqlarga oʻxshamasdi. Odatda, bu yerdagi quduq qumni nari-beri oʻyib yasalgan chuqurchadan ibo-

rat boʻladi. Bu esa qishloqlarda uchraydigan haqiqiy quduq edi. Ammo atrof-javonibda qishloqning asari ham yoʻqligi uchun men buni tushga yoʻyib qoʻyaqoldim.

- Gʻalati-ya, - dedim Kichkina shahzodaga, - hammasi tayyor - chambarak ham, chelak ham, arqon ham...

U kulimsirab qoʻydi-da, arqonni tortib, chambarakni buradi. Chambarak xuddi shalogʻi chiqqan charxpalakdek gʻichirlab aylana boshladi.

Eshityapsanmi? – deb soʻradi Kichkina shahzoda. – Quduqni uygʻotib yubordik, ana, endi xirgoyi qilishga tushdi...

Men u charchab qoladi, deb xavotirda edim.

 Suvni oʻzim tortaman, – dedim shosha-pisha, – sening kuching yetmaydi.

Suv toʻla chelakni sekin tortib chiqardim-da, quduqning tosh qirgʻogʻiga avaylab qoʻydim. Qulogʻimda hamon chambarakning gʻichirlab aylanishi aks-sado berar, chelakdagi suv ohista chayqalar, mavjlarida quyosh shu'lasi oʻynar edi.

 Shu suvdan ichgim kelyapti, – deya menga javdirab boqdi Kichkina shahzoda. – Bir qultum ber...

Shunda men uning nima izlab yurganini tuyqus-dan angladim!

Chelakni koʻtarib, asta labiga tutdim. U koʻzlarini yumib olgan, huzur qilib obihayot simirar edi. Bu chinakam bir shodiyona edi. Chunki bu oddiy suv emasdi. U sahroda, yulduzlar ostidagi uzoq sargardonlikdan soʻng, chambarakning gʻichirlab aylanishidan soʻng, qoʻllarimning harakatidan soʻng bizga muyassar boʻlgan noyob, ilohiy bir ne'mat edi. Goʻyo yurakka tengsiz malham edi u...

- Sening sayyorangda, dedi Kichkina shahzoda, odamlar bir chamanzordan besh mingta gul oʻstirar ekan-u, izlaganini topolmas ekan...
  - Topolmaydi, deb ma'qulladim men.
- Holbuki, ular izlagan narsani bir dona guldan, bir qultum suvdan ham topish mumkin.
  - Toʻgʻri aytasan, deb tasdiqladim yana.

Kichkina shahzoda tagʻin oʻyga choʻmdi:

– Afsuski, koʻzlar basir. Koʻngil koʻzi bilan izlash lozim.

Suvdan miriqib ichdim. Nafas olishim yengillashdi. Sahar chogʻi qum xuddi asaldek tillarang tovlanadi, unga tikilgan sari oʻzimni baxtiyor sezardim. Chindan ham, nega, nedan qaygʻu chekay?..

- Sen va'dangning ustidan chiqishing kerak,
  dedi Kichkina shahzoda muloyimlik bilan tag'in yonimga kelib o'tirarkan.
  - Qanaqa va'da?
- Esingdami, qoʻzichogʻingga noʻxta... beraman, degan eding?.. Axir men oʻsha gulga javobgarman-ku...

Choʻntagimdan chizgan rasmlarimni oldim. Kichkina shahzoda ularni koʻzdan kechirarkan, kulimsiradi:

- Baobablaring xuddi karamga oʻxshaydi-ya...

Men boʻlsam, baobabni boplab chizganman, deb gerdayib yuribman-a!

- Tulkingning qulogʻi boʻlsa... shoxning oʻzi!
   Uzunligini qara-yu! U yana kulib yubordi.
- Bu gaping insofdan emas, ogʻayni. Axir men umrimda boʻgʻma ilonning ichki-yu tashqi koʻrinishidan boshqa narsa chizgan emasman-da.

– Mayli, hechqisi yoʻq, – dedi u meni yupatib. – Bolalar shundoq ham tushunib olishadi.

Keyin men uning qoʻzichogʻiga noʻxta chizib berdim. Suratni Kichkina shahzodaga berdim-u, negadir yuragim zirqirab ketdi:

– Nimanidir oʻylab qoʻygansan-u, menga aytma-yapsan...

Biroq u indamadi.

 Bilasanmi, dedi nihoyat, ertaga sizlarning huzuringizga - Yerga kelganimga bir yil toʻladi... - U tagʻin jimib qoldi, bir zum oʻtgach: - Men mana shu atrofga tushgan edim... - dedi. Shunday dedi-yu, duv qizarib ketdi.

Negaligini Xudo biladi-yu, dilimni yana qoʻrgʻo-shindek gʻashlik qopladi. Lekin baribir yurak yutib soʻradim:

– Bundan chiqdiki, bir hafta avval, ikkalamiz tanishgan tongda, odamzod makonidan ming-ming chaqirim uzoq bu ovloq yerlarda sen yolgʻiz oʻzing bejiz kezib yurmagan ekansan-da? Osmondan tushgan joyingga qaytib kelayotganmiding?

Kichkina shahzoda battarroq qizarib ketdi.

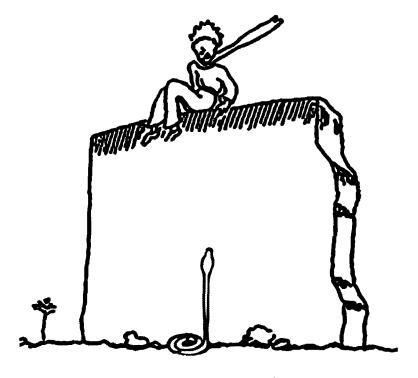
Men endi hadiksirab soʻradim:

- Balki, bir yil toʻlgani uchun shunday qilmoq-chidirsan?

U yana loladek qizardi. U birorta savolimga javob bermadi, ammo qip-qizarib ketgani – «ha» degani emasmi?

 Qoʻrqib ketyapman...- deya soʻz boshladim xoʻrsinib.

Ammo u gapimni kesdi:

 Ishga kirishadigan vaqting boʻldi. Turaqol, mashinangning yoniga bor. Men seni shu yerda kutaman. Ertaga kechqurun qaytib kelgin...

Ammo baribir koʻnglim tinchimadi. Beixtiyor Tulkini esladim. Qoʻlga oʻrganib qolganingdan keyin ba'zan koʻzyosh toʻkishga ham toʻgʻri keladi.

XXVI

Quduqdan sal narida koʻhna tosh qoʻrgʻonning vayronalari saqlanib qolgan edi. Ertasi oqshom ishni tugatib qaytarkanman, uzoqdan Kichkina shahzodaning choldevor ustida oyogʻini osiltirib oʻtirganini koʻrdim. Yaqinlashgach, ovozini ham eshitdim.

– Esingdan chiqdimi? – derdi u. – Bu gap xuddi shu yerda boʻlmagan edi-yu, lekin...

Chamasi kimdir unga javob qaytarmoqda edi, chunki shunday deb e'tiroz bildirdi:

– Toʻgʻri, bu gap bundan roppa-rosa bir yil avval boʻlgan edi, lekin boshqa joyda...

Qadamimni tezlatdim. Ammo devorning tagida zogʻ ham koʻrinmasdi. Biroq Kichkina shahzoda hamon kim bilandir gaplashib oʻtirardi:

– Albatta-da. Mening izimni qumdan osongina topasan. Keyin kutib turgin, bugun kechasi men oʻsha yerga kelaman.

Devorning oldigacha yigirma qadamlar chamasi qoldi, lekin men hanuz hech narsani koʻrmadim.

Biroz jimlikdan soʻng Kichkina shahzoda:

– Zaharing oʻtkirmi oʻzi? Ishqilib, meni koʻp qiynamaysan-mi? – deb soʻradi.

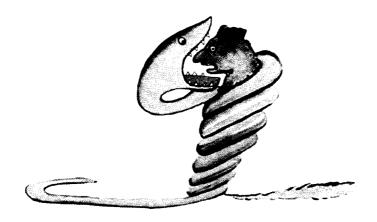
Turgan joyimda qotib qoldim, yuragim orqamga tortib ketdi, biroq hamon biror nimani tushunmas edim.

– Ketaqol endi, – dedi Kichkina shahzoda.– Men pastga sakramoqchiman.

Shunda oyoq ostiga qaradim-u, ikki gaz nariga sapchib tushdim! Devorning shundoqqina tagida, odamni chaqsa, yarim minutda til tortmay oʻldiradigan bir ilon boʻynini gajak qilgancha Kichkina shahzodaga tikilib turardi. Choʻntagimdagi toʻpponchani paypaslagancha unga qarab yugurdim, ammo ilon sharpamni sezib, qurib borayotgan jilgʻadek, qum uzra asta sirgʻalgancha, bilinar-bilinmas ohanrabo sas chiqarib toshlar aro gʻoyib boʻldi.

Rosa vaqtida yetib kelgan ekanman, boyoqish Kichkina shahzodamni dast koʻtarib oldim. Rangi qordek oqarib ketgan edi.

Nima qilganing bu, bolakay! – dedim nafasim tiqilib. – Nega ilon bilan suhbat qurib oʻtiribsan? Shunday deb, uning doimiy yoʻldoshi — tillarang sharfini boʻyniga taqib qoʻydim, yuz-koʻzini yuvib, majburan suv ichirdim. Ammo boshqa biror narsani soʻrashga yuragim dov bermadi. U menga sinchiklab tikildi-da, boʻynimdan mahkam quchdi. Yuragining yarador qushdek betoqat tipirchilayotganini yaqqol eshitib turardim.

 Nihoyat, mashinangni tuzatib olibsan, judayam xursand boʻldim, – dedi u. – Endi bemalol uyingga qaytishing mumkin...

- Shoshma, sen buni qayoqdan bilding?!

Chunki barcha balolarni dogʻda qoldirib, samolyotimni tuzatishga muvaffaq boʻlganimni aytmoq uchun endigina ogʻiz juftlagan edim-da!

U savolimni odatdagidek javobsiz qoldirib, shun-

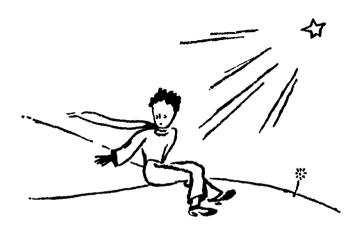
day dedi:

Men ham bugun uyimga qaytaman.
 Keyin gʻamgin ohangda qoʻshib qoʻydi:
 Lekin mening safarim senikidan uzoqroq...

Bularning barchasi allanechuk gʻalati edi. Men uni xuddi goʻdak boladek mahkam bagʻrimga bosib turardim-u, lekin nazarimda, u goʻyo ogʻushimdan sirgʻalib chiqqancha boʻshliqqa singib ketayotgandek tuyulardi, uni tutib qolishga oʻzimni ortiq qodir emasdek his qilardim...

U olis-olislarga horgʻin, oʻychan termilarkan:

 Menda sening qoʻzichogʻing qoladi. Qutichayam. Noʻxta ham... - dedi, dedi-yu gʻamgin kulimsirab

qoʻydi.

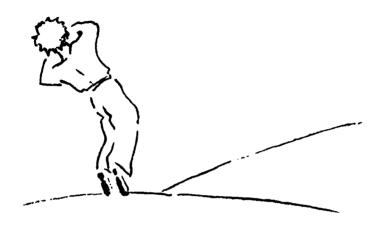
Men uzoq kutdim. U goʻyo asta-sekin oʻziga kelayotgandek edi.

Biror narsadan qoʻrqqanga oʻxshaysan, bolakay...
 Qoʻrqmay ham boʻladimi! Ammo u ohistagina kulimsiradi:

– Bugun kechqurun bundan battar qoʻrqsam kerak...

Muqarrar falokat tuygʻusi tagʻin vujud-vujudimni muzlatib, karaxt qilib tashladi. Nahot, nahotki, uning jarangdor kulgisini qayta eshitmasam? Axir bu kulgi men uchun sahrodagi pokiza buloq bilan barobar-ku!

Bolakay, kulgingni sogʻindim, bir kulgin...
Ammo u bunga javoban:

- Bugun bir yil toʻladi, dedi. Yulduzim bir yil avval men qulab tushgan joyga rosa roʻbaroʻ keladi...
- Menga qara, bolakay, axir bularning barchasi ilon ham, yulduz bilan uchrashuv ham ahmoqona bir tush-ku, toʻgʻrimi?

Biroq u gapimga indamadi.

- Eng asosiy narsa koʻz bilan koʻrib boʻlmaydigan narsa... dedi u.
  - Ha, albatta.
- Bu ham xuddi gulga oʻxshaydi. Agar olis yulduzlardan birida oʻsadigan gulni yaxshi koʻrsang, kechasi osmonga boqib huzur qilasan. Koʻz oʻngingda yulduzlarning jami guldek ochilib yotadi...
  - Albatta...
  - Kechasi yulduzlarga termilasan. Mening yul-

duzim benihoya kichkina, uni senga koʻrsatolmayman. Shunday boʻlgani tuzuk. U sen uchun osmon toʻla yulduzning biri boʻlib qolgani ma'qul. Shunda sen osmonga boqishni yaxshi koʻrib qolasan... Jamiki yulduz senga oshno boʻlib qoladi. Keyin men senga nimadir sovgʻa ham qilmoqchiman...— U shunday deb kulib yubordi.

- Eh, bolakay, bolakay, kulgilaringni qanchalar yaxshi koʻrishimni bilsang edi!
- Senga bermoqchi boʻlgan sovgʻam ham mana shu-da...
  - Yoʻgʻ-e?
- Har kimning oʻz yulduzi bor. Ba'zilarga, aytaylik, sarbon-u sayyohlarga ular yoʻl koʻrsatuvchi, ba'zilarga esa shunchaki mitti shu'la, xolos, olimlarga yechish lozim boʻlgan masala, men koʻrgan korchalonga esa oltin boʻlib koʻrinadi ular. Ammo bu odamlarning barchasi uchun yulduzlar bezabon. Sening yulduzlaring esa butunlay oʻzgacha boʻladi...
  - Oʻzgacha deysanmi?
- Kechalari osmonga boqasan-u men yashaydigan, mening kulgim yangrayotgan yulduzlarning barchasi jilmayib kulayotgandek tuyuladi. Ha, sening kula biladigan yulduzlaring boʻladi!

U shunday dedi-yu, kulib yubordi.

– Yupanganingdan keyin esa (oxir-oqibat doim yupanasan baribir) qachondir men bilan oshna boʻlganingni eslab, yuraging quvonchga toʻladi. Sen hamisha mening doʻstim boʻlib qolasan, hamisha menga qoʻshilib kulishni istab yurasan. Ba'zan, derazangni mana shunday lang ochib yuborasan-u, shodumon boʻlib ketasan... Shunda doʻstlaring, nega u osmonga boqib bunchalar xursand boʻlayotgan ekan, deb qattiq hayron boʻladilar. Sen boʻlsa ularga: «Ha, ha, men doimo yulduzlarga boqib xushxandon kulaman!» deysan. Ular esa seni aqldan ozib qoldimikan, deb gumon qili-

shadi... koʻrdingmi, qanday chatoq hazil boshladim sen bilan...

U yana qoʻngʻiroqdek tovush bilan kulib yubordi.

 Goʻyo yulduzning oʻrniga senga bir shoda jarangdor qoʻngʻiroq sovgʻa qilgandek boʻldim...

Yana xandon tashlab kuldi, soʻng tagʻin jiddiy tort-

di:

– Bilasanmi... bugun kechasi... yoʻq, yaxshisi kelmay qoʻyaqol.

– Men seni yolgʻiz qoldirmayman.

– Senga biror joyim ogʻriyotgandek... hatto jon berayotgandek boʻlib tuyulishim ham mumkin. Shunaqa boʻladi oʻzi. Kelmay qoʻyaqol, kerakmas.

- Men seni yolgʻiz qoldirmayman.

U nimadandir qattiq tashvishmand koʻrinardi.

- Bilasanmi... haligi... ilonni oʻylayapman. Tagʻin u seni chaqib olsa-ya? Axir u yovuz hayvon-ku. Birovni chaqsa, huzur qiladi.
  - Men seni yolgʻiz qoldirmayman.

U birdan xotirjam tortdi:

 Ha, aytmoqchi, uning zahri ikki kishiga yetmaydi.

Kechasi uning qanday turib ketganini sezmay qolibman. U sassiz-sharpasiz sirgʻalib ketib qolgan edi. Nihoyat, uni quvib yetganimda u jadal, dadil odim otib borardi. Meni koʻrib:

- Ha, senmisan... - dedi, xolos.

Soʻngra asta qoʻlimdan tutdi-yu, allanimadan choʻchigandek darrov tortib oldi:

 Bekor kelyapsan men bilan. Ahvolimni koʻrib qiynalasan. Nazaringda oʻlayotgandek koʻrinaman, lekin bu yolgʻon boʻladi...

Men indamay boraverdim.

– Bilasanmi... yoʻlim nihoyatda olis, jismim esa nihoyatda ogʻir. Men uni olib ketolmayman.

Men indamay boraverdim.

– Bu xuddi eski qobiqni tashlagandek bir gap. Hech bir qaygʻuradigan joyi yoʻq buning.

Men indamay boraverdim.

Uning biroz ruhi tushdi, ammo baribir zoʻr berdi:

– Mana koʻrasan, juda soz boʻladi hali. Men ham yulduzlarga termilaman. Shunda jamiki yulduz gʻichirlab aylanadigan chambarakli koʻhna quduq boʻlib koʻrinadi. Va ularning har biri menga ichgani suv beradi...

Men indamay boraverdim.

Bir oʻylab koʻrgin-a, qanchalik soz boʻladi oʻshanda! Senda besh million qoʻngʻiroq boʻladi, menda esa – besh million buloq...

U birdan jimib qoldi – boʻgʻziga yigʻi tiqilib keldi.

 Mana, yetib ham keldik. Qoʻy endi meni, buyogʻiga oʻzim boray.

Shunday deb qum uzra bemajol choʻkdi – yuragini qoʻrquv chulgʻadi. Xiyol oʻtgach, sekingina shivirladi:

– Bilasanmi... gulim... men gulimga javobgarman. Chunki u shunchalar zaif, nochorki! Soddaligini aytmaysanmi? Oʻzini himoya qilmoqqa toʻrttagina arzimas tikanidan boshqa narsasi yoʻq...

Men ham qumga muk tushdim, oyoqlarimdan mador qochib, chalishib ketmoqda edim.

– Mana... tamom endi... – dedi u.

Bir lahza tek qoldi-yu, soʻng oʻrnidan turdi. Bir qadam ilgari bosdi...

Men esa hamon joyimdan qoʻzgʻalolmas edim.

Oyoqlari ostida goʻyo sariq yashin chaqnagandek boʻldi, bir daqiqa qotib qoldi. Yigʻlamadi, boʻzlamadi. Soʻng xuddi bolta urilgan daraxtdek ohista quladi: na bir sharpa, na bir sas... Illo, qum zarralari tiq etgan tovushni ham yutib yuboradi-da.

XXVII

Mana, oʻshandan buyon olti yil oʻtdi... Hanuzgacha bu haqda biror kimsaga churq etib ogʻiz ochganim yoʻq. Qaytib kelganimda, doʻstlarim meni tagʻin eson-omon koʻrib sevindilar, biroq koʻnglim benihoya gʻash edi, soʻragan odamga:

- Charchabman, shekilli... - deb qoʻya qolardim.

Lekin asta-sekin baribir yupana boshladim. Batamom emas, albatta. Biroq shu narsani yaxshi bilamanki, u oʻz sayyorasiga qaytib ketgan, chunki tong yorishgach, qum ustida jasadini koʻrmadim. Uning jismi unchalik ogʻir ham emasdi-da.

Kechalari yulduzlarga quloq tutib oʻtirishni yaxshi koʻraman. Goʻyo besh million qoʻngʻiroq shodumon ji-

ringlayotgandek...

Lekin buni qarangki, qoʻzichoqqa noʻxta chizib berayotganimda, tasmachasini unutgan ekanman. Endi Kichik shahzoda uni qoʻzichoqqa taqa olmaydi. Shu bois goh-goh oʻzimdan soʻrayman: uyoqda, doʻstimning sayyorasida ahvol qalay ekan? Tagʻin qoʻzichoq gulni yeb qoʻygan boʻlsa-ya?

Ba'zan esa oʻzimga-oʻzim: «Yoʻgʻ-e, unday emasdir! Kichkina shahzoda kechalari feruza gulni shisha qalpoq bilan yopib qoʻyardi, qoʻzichoqqa ham koʻz-quloq boʻlib tursa kerak», deb taskin beraman-u, birdan quvonib ketaman. Shunda yulduzlar ham ohista jilmayib

kulayotgandek tuvuladi.

Gohida esa: «Ba'zan nimadir xotirdan faromush bo'ladi-ku, axir... Unda har balo ham bo'lishi mumkin! Bordi-yu, Kichkina shahzoda bir kuni shisha qalpoqni esidan chiqarib qo'ysa, yo qo'zichoq kechasi sezdirmay qutichasidan chiqib ketib qolsa-ya...», deb o'ylayman vahimaga tushib. Shunda osmondagi qo'ng'iroqlarim ham unsizgina yig'layotgandek tuyuladi...

Bularning barchasi allanechuk aql bovar etmaydigan sirli hodisalardir. Aminmanki, sizga ham, Kichkina shahzodani yaxshi koʻrib qolgan boshqa har qanday odamga ham, xuddi men kabi koinotning allaqaysi burchagida biz hech qachon koʻrmagan bir qoʻzichoq bizga notanish bir gulni yeb qoʻygan-qoʻymagani aslo baribir boʻlmasa kerak; dunyoning koʻzimizga qanday koʻrinishi ana shunga juda-juda bogʻliq...

Boshingizni koʻtarib, bepoyon osmonga boqing. Soʻngra oʻzingizdan: «Oʻsha feruza gul omon bormikan? Bordi-yu qoʻzichoq uni yeb qoʻygan boʻlsa-ya?» deb soʻrang. Ana shunda koʻrasiz – olam koʻz oʻngingizda butkul boshqacha jilvalana boshlaydi...

Va birorta katta odam buning qanchalar muhim ekanini hech qachon tushuna olmaydi!

ANTUAN DE SENT-EKZYUPERI VA UNING «KICHKINA SHAHZODA»SI

XX asr nafagat fransuz, balki umumjahon adabiyotining yetuk namoyandalaridan biri hisoblanmish Antuan de Sent-Ekzyuperi 1900-yil 29-iyunda Fransiyaning yirik shaharlaridan biri Lionda dunyoga keldi. Otasidan erta yetim qolgan Antuanning bolaligi Lion yaqinidagi buvisiga qarashli Sen-Moris maskanida oʻtdi. Antuan juda shoʻx, quvnoq va ziyrak bola edi. U hamma narsaga qiziqar, bolalikning airalmas voʻldoshi boʻlmish ertaklar-u telefon, dengiz kemalari va samolyotlar kabi zamonasining eng ilgʻor kashfiyotlari uni oʻziga tortardi. U oʻz taassurotlarini goho qog'ozga tushirar, goho rasmlar chizar, goho musiqa bilan shugʻullanar va yoxud uchar velosiped kabi aql bovar qilmagan ixtirolar qilar edi. Antuanning onasi buning uchun unga zarur barcha narsalarni hozir qilishga intilardi.

1909-yildan 1914-yilgacha Antuan va uning akasi Fransua Man shahridagi kollejda ta'lim olishdi. Birinchi jahon urushi boshlangach, ularning onasi oʻgʻillarini Shveysariyadagi xususiy kollejlardan biriga oʻqishga yubordi. 1917-yili akasi Fransua bevaqt olamdan oʻtgach, Antuanning qalbida chuqur oʻzgarish roʻy berdi va u ilk bora yashashdan maqsad nima, degan savolga javob axtara boshladi.

Kollejni tugatgach, hali hayotda oʻz yoʻlini tanlamagan oʻspirin, kelajakda qanday kasb egasi boʻlish ustida koʻp oʻylanadi va nihoyat, dengizchi zobit boʻlish qaroriga keladi. Biroq u Harbiy Dengiz kuchlari Oliy maktabiga kirish imtihonlaridan eng past baho olib institutga qabul qilinmaydi, sababi—adabiyotni yaxshi biladigan, olti yoshidan boshlab she'r va ertaklar yozib yuradigan yigit imtihonda taklif qilingan buyuk millatchilik ruhidagi mavzuda insho yozishdan bosh tortadi.

Yosh Antuan Nafis San'at Akademiyasining arxitektura fakultetiga oʻqishga kiradi, biroq insonning hayotdagi oʻrni haqidagi fikrlar uni aslo tark etmaydi, zero, Antuan oʻz hayotini aniq bir sohaga bagʻishlamoqchi, insoniyatga chinakam naf keltiradigan ishga qoʻl urmoqchi edi. 1921-yili u arxitektura fakultetini tark etadi va Fransiya harbiy havo kuchlari safiga xizmatga oʻtadi.

Sent-Ekzyuperi harbiy havo kuchlaridagi oʻz faoliyatini oddiy askarlikdan boshlaydi. Kuch-qudratga toʻlgan yigit samolarda parvoz qilishni orzu qiladi va uchuvchilik uchun uyushtirilgan sinovlardan muvaffaqiyatli oʻtadi, dastlab, fuqaro va soʻng harbiy uchuvchi guvohnomasini qoʻlga kiritadi. Biroq koʻp oʻtmay roʻy bergan aviafalokat tufayli u uchishdan voz kechadi.

Sent-Ekzyuperi uch yil parvoz qilishdan yiroqlashadi, biroq mana shu uch yil uning aviatsiyaga boʻlgan mehrini yanada kuchaytiradi.

 6×258

1926-yil Sent-Ekzyuperi uchun hal qiluvchi yil boʻldi. Shu yili u «Latiko-Eyr» havo kompaniyasiga ishga kirib, oʻzi sevgan mashgʻulot bilan shugʻullana boshlaydi va «Uchuvchi» nomli birinchi hikoyasini e'lon qiladi.

Shu kundan boshlab to umrining oxirigacha Sent-Ekzyuperi uchuvchi boʻlib qoladi. Uning hayoti turli hayajonli voqealarga toʻla va mazmunli kechadi. Oʻz hamkasblari orasida uning obroʻsi kundan kunga ortib boradi, u yangidan yangi havo yoʻllarini egallashga, hatto tungi uchishni oʻzlashtirishga erishadi. U paytlarda tungi uchish juda xavfli hisoblanar, samolyotlar oddiygina boʻlganligi uchun tunda halokatlar koʻp boʻlardi. Sent-Ekzyuperi Yevropaning, Afrika va Lotin Amerikasining turli burchaklariga uchar, yuk va yoʻlovchilarni tashir edi. Keyinchalik u Gʻarbiy Sahro (hozirgi Mavritaniya)ning Kap-Jubi shahri aeroportining boshligʻi, soʻngra fransuz aviakompaniyasining Argentinadagi boʻlimi boshligʻi lavozimlarida ishladi.

Sent-Ekzyuperi oʻzining boʻsh vaqtlarini adabiyotga, musiqaga va ixtirochilikka bagʻishladi. 1929-yili u oʻzining ilk yirik asari «Janub chopari» va 1931-yili «Tungi parvoz» romanlarini e'lon qildi. Bu asarlar chop etilgan kunlaridan boshlaboq keng kitobxonlar va adabiyotchilar diqqatini oʻziga jalb qildi va yuksak baholandi. «Tungi parvoz» romani, jumladan, 1931-yili nufuzli «Femina» mukofotiga sazovor boʻldi.

Sent-Ekzyuperi badiiy filmlarga ssenariylar yozish va jurnalistika bilan ham shugʻullangan. U jurnalist sifatida 1935-yili sobiq Shoʻrolar ittifoqida va 1936 —37-yillarda Ispaniyada boʻlgan. U fransuz gazeta va jurnallarida chop etilgan oʻz maqolalarida fashizmning insoniyatga keltiradigan kulfatlari haqida koʻp soʻz yuritadi.

Sent-Ekzyuperi oʻzining eng mukammal asari – «Erkaklar zamini» (1939) romanida zamon va insonlar haqidagi oʻylari hamda fikrlarini bayon qilgan va bu asar Fransiya Akademiyasi tomonidan eng yaxshi roman uchun Gran Pri mukofotiga sazovor boʻlgan.

Fashistlar Germaniyasi Fransiyaga hujum qilgan birinchi kundanoq, Sent-Ekzyuperi harbiy havo kuchlariga xizmatga qaytgan va urush frontlarida razvedka uchishlari bilan shugʻullangan. Fransiya urushda magʻlubiyatga uchragach, u Amerika Oo'shma Shtatlaridan boshpana topadi va 1942-yili «Harbiy uchuvchi» novellasini hamda «Kichkina shahzoda» falsafiy ertagini yaratadi. Kitob Amerikada 1943-yil aprelida bosilib chiqdi, biroq bu payt yozuvchi u yerda yoʻq edi: Sent-Ekzyuperi 1943-yil martida jangovar safga qaytib, Fransiyaning Shimoliy Afrikadagi mustamlaka oʻlkalarida fashistlarga qarshi kurashardi. 1944-yil 31-iyul kuni u soʻnggi parvozga chiqadi — Antuan de Sent-Ekzyuperining samolyotini fashist qiruvchisi urib tushiradi: bu orada Fransiya ozodlikka erishishiga atigi uch hafta qolgan edi.

«Kichkina shahzoda» ertagi Antuan de Sent-Ekzyuperining eng qisqa asarlaridan biri boʻlsa ham, unda adibning inson hayotining ma'nosi va mazmuni haqidagi dardlari va falsafiy mushohadalari, insonlar oʻrtasidagi doʻstlik, birodarlik, hamdardlik va oʻzaro hurmat munosabatlari, Yovuzlik va Yomonlikka qarshi kurash gʻoyalari aks ettirilgandir.

Biroq «Kichkina shahzoda» asarida insonlarning oʻz vataniga, tugʻilib oʻsgan maskaniga boʻlgan muhabbati va sogʻinch hissi asosiy oʻrinni egallagan: adib yiroqda turib fashistlar tomonidan bosib olingan vatani haqida va u yerda qolgan doʻsti haqida oʻylaydi. Samolyotining motorida roʻy bergan

kamchilik tufayli sahroga qoʻnishga majbur boʻlgan uchuvchi bizga koinotning mitti bir sayyorasidan kelgan Kichkina shahzodani uchratgani haqida va u boshidan kechirgan sarguzashtlar haqida hikoya qiladi.

Oʻzidan atigi biroz katta boʻlgan sayyorada yolgʻiz yashovchi Kichkina shahzoda doʻst axtarib koinot bo'ylab safarga chiqadi. Uning sayyorasiga yaqin sayyoralar ham mitti-mitti bo'lib, ularda ham atigi bittadan odam istiqomat qiladi: ularning biri oʻzini boʻm-boʻsh savvoraning qiroli deb his qilsa, ikkinchisi — manman, uchinchisi ichkilikboz bo'lsa, to'rtinchisi chalasayod olim va h.k. Ularning xatti-harakatlari, gap-soʻzlari va oʻziga boʻlgan munosabatlari Kichkina shahzodaga gʻalati tuyuladi. Ha, chindan ham kattalar gʻalati odamlar edilar. Ularning har biri bir dunyo, hammasining o'z sayyorasi, oʻz tashvishi va oʻz dardlari bor. Birovning birov bilan ishi yoʻq, hamma oʻzi bilan oʻzi ovora.

Va nihoyat, Kichkina shahzoda Yer sayyorasiga tashrif buyuradi va faqat shu yerdagina oʻziga chinakam doʻstlar orttiradi (Tulki, uchuvchi). Shu doʻstlari orqali u insonning oʻziga yaqin kishilari, oʻzi yaxshi koʻrgan jonivorlari va hatto gullari oldidagi mas'uliyatini anglab yetadi, dunyoni faqat koʻz bilan koʻrib bilib boʻlmasligiga, uni qalban, yurakdan chuqur his qilish zarurligiga ishonch hosil qiladi.

Bu ertakni yaratganida Amerikada yashab turgan Sent- Ekzyuperi vatanini sogʻinganidek, vatani oldidagi oʻz mas'uliyati, burchini his qilganidek, Kichkina shahzoda ham oʻzining mitti sayyorasini sogʻinadi, u yerda qolgan yagona atirguli haqida qaygʻuradi va oʻz yurtiga — yulduziga qaytadi.

Ertak gʻamgin ohanglarda yakunlanadi. Biroq

hammaga oʻz vatani aziz. Kichkina shahzoda ham oʻz vataniga qaytdi.

Endi, kichik do'stim, kitobni o'qib bo'lib, aslo qayg'urmang. Boshingizni ko'tarib osmonga boqing. Oqshomlari siz u yerda minglab yulduzlarni koʻrasiz. Ulardan eng mittisi bu — siz doʻstlashulgurgan Kichkina shahzodaning yulduzi. U ham sizga boqib turibdi. U endi yolgʻiz emas, zero, uning Yer deb atalmish ona sayyoramizda, jumladan Oʻzbekistonda ham millionlab doʻstlari bor. U sizlarni bir-biringiz bilan do'stlashishga, ona zaminimiz, ona vatanimizni sevib ardoglashga, otaonalaringiz, qarindosh-urugʻlaringiz, doʻstlaringiz hamda atrofimizdagi jonli va jonsiz tabiat oldida mas'uliyatli bo'lishga da'vat etmoqda. Har kim ana shu mas'uliyatni his qilib yashasa, ona zaminimiz vanada gullab-yashnaydi, Yovuzlik va Yomonlikdan asar qolmaydi. Ana shunda Kichkina shahzoda yana sayvoramizga tashrif buyursa, ajab emas.

Bahodir Ermatov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Adabiy-badiiy nashr

KICHKINA SHAHZODA

Qissa

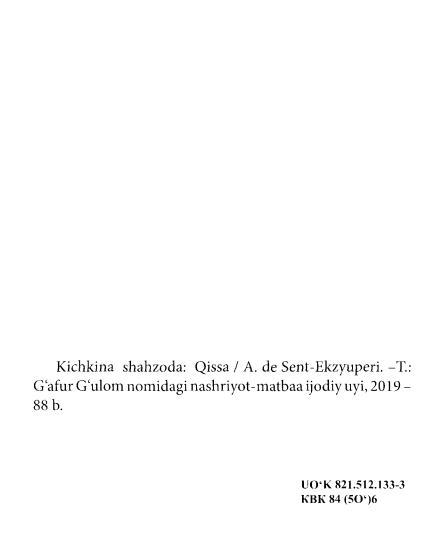
Badiiy muharrir *Izzat Yoʻldoshev* Texnik muharrir *Xosiyat Hasanova* Musahhih *Umida Saparova* Sahifalovchi *Umida Valijonova*

Nashr. lits. AI № 290. 04.11.2016
Bosishga 2019-yil 30-oktyabrda ruxsat etildi.
Bichimi 84x108 ^{1/}₃₂ Times New Roman garniturasi.
Ofset bosma. 4,62 — shartli bosma taboq. 3,63 — nashr tabogʻi.
Adadi 5000 nusxa. 258-raqamli buyurtma.
Bahosi shartnoma asosida

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi. Toshkent, 100128. Labzak koʻchasi, 86.

Telefon: (371) 241-25-24, 241-83-29 Faks: (371) 241-82-69

www.gglit.uz info@gglit.uz

ANTUAN de SENT-EKZYUPERI

Kichkina shahzoda

12+

